

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

PAŽYMA

**DĖL SUTRIKUSIO INTELEKTO ŽMONIŲ GLOBOS BENDRIJOS
„VILNIAUS VILTIS“ SKUNDO TYRIMO**

2014-02-25 Nr. (6.1.-2013-254)PR-34

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė išnagrinėjo Sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos „Vilniaus Viltis“ tarybos pirmininkės Birutės Šapolienės bei kitų bendrijos narių skundą dėl Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. rugsėjo 30 d. įsakymo Nr. V-1795 2.4 punkto ir šiame įsakyme nustatyto teisinio reguliavimo, švietimo srityje diskriminuojančio neįgalius vaikus dėl jų neįgalumo – intelekto sutrikimo.

Pareiškėjų teigimu, remiantis 2011-09-30 Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymo Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo (Toliau - Įsakymas) 2.4. punktu, kuriame numatyta, kad mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo nuo 2012 m. rugsėjo 1 d. baigę pagrindinio ugdymo individualizuotą programą, gali tęsti mokymąsi pagal profesinio mokymo programą arba ugdytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą, iš bendrojo ugdymo mokyklų vykdomų viduriniojo ugdymo programų buvo eliminuoti visi vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, t.y. buvo panaikinta galimybė tokiems vaikams mokytis bendrojo ugdymo mokyklose pagal adaptuotą viduriniojo ugdymo programą, nenustatyta galimybė mokytis bendrojo ugdymo mokyklose pagal adaptuotą ar individualizuotą viduriniojo ugdymo programą, įsakmiai nurodyta visus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, vaikus su intelekto sutrikimais nukreipti mokytis į profesinio mokymo įstaigas arba ugdytis pagal specialią socialinių įgūdžių ugdymo programą. Įsakyme nustatytas teisinis reguliavimas tiesiogiai taikomas visiems vaikams, turintiems intelekto sutrikimų, be jokių galimybių tęsti mokymąsi individualaus vertinimo, tarp jų – vaikams su autizmo sutrikimu, turintiems nežymų ar vidutinį intelekto sutrikimą vaikams, kurie sėkmingai ar neblogai integruodavosi bendrojo ugdymo mokyklose, mokydamiesi pagal adaptuotas pradinio ir pagrindinio ugdymo programas. Iki Įsakymo visi vaikai galėjo mokytis bendrojo ugdymo mokyklose pagal tiek pradinio, tiek pagrindinio, tiek viduriniojo ugdymo programas, šiuo metu galimybės mokytis pagal individualizuotą viduriniojo ugdymo programą (anksčiau - adaptuotą) nėra, todėl vaikai turi rinktis profesinę mokyklą arba specialiąją mokyklą, kurioje ugdomi žymų ar labai žymų intelekto sutrikimą turintys vaikai.

Pasak pareiškėjų, tokia situacija vertintina kaip turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo vaikų diskriminacija dėl neįgalumo, nes šiems vaikais be objektyvaus pagrindo buvo nustatytas mažiau palankus teisinis režimas lyginant su tuo, kuris galiojo iki 2011-07-01, priimtiems į adaptuotą viduriniojo ugdymo programą. Pareiškėjų teigimu, vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, kategorijai priklauso labai skirtingų poreikių vaikai, kai kurie vaikai galėtų tęsti mokslą bendrojo lavinimo mokykloje pagal adaptuotą/individualizuotą viduriniojo ugdymo programą, o jų palikimas pakankamai įprastoje bendrojo ugdymo mokyklos aplinkoje būtų tinkamiausia jų maksimalios socializacijos priemonė. Pareiškėjų vertinimu, Įsakymu nustatytas reguliavimas turi neigiamą poveikį ir visai visuomenei – vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, stūmimas iš bendrojo ugdymo mokyklų neprisideda prie neįgaliųjų integracijos, tolerancijos ir neįgaliųjų specialiųjų poreikių supratimo visuomenėje.

Pareiškėjų vertinimu, Įsakyme nustatytas teisinis reguliavimas negali būti pateisintas jo 2.4. punkto nuostata, kad mokiniai, turintys intelekto sutrikimą gali tęsti mokymąsi pagal profesinio mokymo programą arba ugdytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą (specialiose klasėse ar specialiose mokyklose); praktikoje savivaldybės nesudaro specialiųjų klasių sutrikusio intelekto mokiniams mokytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą, o Švietimo ir mokslo ministerija nesiima ar neturi administracinių svertų skatinti savivaldybes organizuoti specialiąsias klases, be to, toks vaikų siuntimas į specialiąsias klases abejotinas teisėtumo ir socialinės integracijos požiūriu. Situacija tokia, kai minėti vaikai, baigę pagrindinį ugdymą turėtų eiti į specialiąją mokyklą, t.y. prisijungti prie žymų ir labai žymų sutrikimą turinčių vaikų specialiosiose mokyklose, todėl Įsakymu pabloginama vaikų su nežymiu ir vidutiniu intelekto sutrikimu teisinė padėtis integracijos į visuomenę prasme.

Pareiškėjų teigimu, remiantis Įsakymu buvo vykdoma pertvarka, tačiau nebuvo keičiami aukštesnės galios teisės aktai, nustatantys specialius reikalavimus dėl neįgalių vaikų ugdymo – Švietimo įstatymo 14 str. 1 d. (specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymo paskirtis), 5 d. (programos pritaikomos), 6 d. (programų trukmė, institucijos, amžius), 7 d. (ugdymą įgyvendina visos privalomąji ir visuotini švietimą teikiančios mokyklos). Švietimo įstatymo 14 straipsnio 1 dalimi pavesta švietimo ir mokslo ministrai nustatyti mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarką, kuri negali prieštarauti kitiems teisės aktų reikalavimams. Įsakymas galimai apriboja ir JT Neįgaliųjų teisių konvencijos 24 straipsnyje įtvirtintą neįgaliųjų teisei į mokslą, nesilaikoma nustatytų valstybių įsipareigojimų užtikrinti, kad neįgalieji dėl savo neįgalumo nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir neįgaliesiems vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą ir privalomą pradinį arba vidurinį išsilavinimą, kad neįgalieji gautų būtina paramą bendroje švietimo sistemoje, siekiant sudaryti sąlygas jų veiksmingam švietimui, aplinkoje, kuri geriausiai skatina akademinį ir socialinį vystymąsi, būtų teikiamos veiksmingos individualizuotos paramos priemonės, suderinamos su visiškos įtraukties tikslu. Įsakyme nustatytu teisiniu reguliavimu nepaisyta ir Konvencijos 24 straipsnio 3 dalyje nustatyto įsipareigojimo suteikti neįgaliesiems galimybę įgyti gyvenimo ir socialinio vystymosi įgūdžių, sudaryti sąlygas jiems visapusiškai ir lygiai su kitais dalyvauti švietimo procese ir bendruomenės gyvenime.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministrą Dainių Pavalkį, prašydama pateikti išsamų paaiškinimą dėl skundžiamo teisinio reglamentavimo pagrįstumo, kaip sprendžiamos problemos dėl socialinių įgūdžių ugdymo programos klasių sudarymo/programų vykdymo, kokių galima/ketinama imtis priemonių dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo, faktinės situacijos gerinimo. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siekdama išsiaiškinti situacijos dėl sutrikusio intelekto mokinių mokymosi aplinkybes, taip pat kreipėsi į visos Lietuvos savivaldybių Švietimo skyrius, prašydama pateikti informaciją apie sutrikusio intelekto vaikų mokymąsi savivaldybės bendrosiose klasėse, vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius, remiantis jų praktika, kur vaikai tęsia mokymąsi, kokios pasirinkimo galimybės rajono savivaldybėje, kiek jų nesimoko, dėl kokių priežasčių mokyklos nevykdo/neorganizuoja socialinių įgūdžių ugdymo programų, kokios kitos egzistuojančios problemos dėl socialinių įgūdžių ugdymo programų/klasių sudarymo, kaip jos sprendžiamos. Nuomonę dėl skundžiamo reglamentavimo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai taip pat pateikė Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2013 m. lapkričio 8 d. taip pat buvo organizuotas susitikimas su Sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos „Vilniaus Viltis“ atstovais, Lietuvos autizmo asociacijos „Lietaus vaikai“, Švietimo ir mokslo ministerijos bei ministerijai pavaldžios institucijos Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovais, kuriame aptarti praktikoje kylantys probleminiai klausimai, dėl kurių vaikams, turintiems sutrikusį intelektą, nesudaromos galimybės ar palankios sąlygos tęsti mokymąsi bendrojo ugdymo ar profesinio lavinimo mokyklose: nesudaromos socialinių įgūdžių ugdymo programos klasės savivaldybių mokyklose, mokyklos neturi žinių, kaip socialinių įgūdžių ugdymo programos sudaromos,

nedaugelyje savivaldybių yra komplektuojamos socialinių įgūdžių ugdymo klasės, tačiau ir čia „kariaujama“, kad jose atsirastų mokytojo padėjėjai, profesinio lavinimo įstaigose šiems vaikams siūlomos tik kelios nepaklausios specialybės. Taip pat buvo aptartas pedagogų žinių, kaip dirbti, kaip ugdyti specialiujų ugdymosi poreikių turinčius mokinius, ruošiant juos aukštosiose mokyklose, trūkumo klausimas, diskutuota apie visų sutrikusio intelekto integracijos galimybes, ar nevertinant kiekvieno vaiko situacijos, nėra pažeidžiamos vaiko teisės į švietimo paslaugas, kt.

Tyrimo metu nustatyta:

1. *Lietuvos statistikos departamento duomenimis*¹, **2012-2013 mokslo metais** bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse mokėsi 35451 specialiųjų poreikių vaikas (be priešmokyklinės klasės vaikų), iš jų 3051 turėjo intelekto sutrikimų, 758 vaikai mokėsi specialiosiose ir lavinamosiose bendrojo ugdymo mokyklų klasėse; specialiosiose mokyklose mokėsi 1395 mokiniai, turintys intelekto sutrikimų.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento pateiktais duomenimis, 2012-2013 m.m. pradžioje bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse mokėsi: 9 (gimnazijos I) klasėje – 426 sutrikusio intelekto vaikai (iš jų, 358 turėjo nežymų, 49 vidutinį, 7 žymų, 2 labai žymų intelekto sutrikimą), 10 (II) klasėje – 384 sutrikusio intelekto vaikai (iš jų, 327 turėjo nežymų, 46 vidutinį, 9 žymų, 1 labai žymų, 1 nepatikslintą intelekto sutrikimą); 7 vaikai mokėsi 11 (III) klasėje (5 vaikai, turintys nežymų, 2 –vidutinį intelekto sutrikimą), 12 (IV) klasėje 105 vaikai – 91 turėjo nežymų, 13 vidutinį, 2 nepatikslintą intelekto sutrikimą). Remiantis pateiktais duomenimis, ne visi jie mokėsi pagal individualizuotą ar adaptuotą ugdymo programą. Bendrojo ugdymo mokyklose pagal socialinių įgūdžių ugdymo programas mokėsi 395 mokiniai.

2. *Remiantis Švietimo ir informacinių technologijų centro ŠVIS ir statistikos skyriaus pateiktais preliminariais duomenimis*, **2013-2014 mokslo metais** bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse mokėsi 35054 specialiųjų poreikių vaikai (be priešmokyklinės klasės vaikų, 397 vaikais mažiau nei 2012-2013 mokslo metais), iš jų 2661 turėjo intelekto sutrikimą (390 vaikų mažiau nei 2012-2013 m.m.). 2013-2014 m.m. pradžioje bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse mokėsi: 9 (I) klasėje – 343 sutrikusio intelekto vaikai, t.y. 83 vaikai mažiau nei praeitais mokslo metais (iš jų, 306 nustatyti nežymus, 31 vidutinis, 1 žymus, 1 labai žymus, 4 - nepatikslintas intelekto sutrikimai), 10 (II) klasėje – 262 sutrikusio intelekto vaikai, t.y. 122 vaikais mažiau nei praeitais mokslo metais (iš jų, 231 buvo nustatyti nežymus, 28 vidutinis, 1 žymus, 1 labai žymus, 2 nepatikslintas intelekto sutrikimas); 3 vaikai mokėsi III gimnazijos klasėje (1 vaikas, turintis nežymų, 2 vidutinį intelekto sutrikimą), IV klasėje mokėsi 4 vaikai – jie turėjo nežymų intelekto sutrikimą. Bendrojo ugdymo mokyklose pagal socialinių įgūdžių ugdymo programas mokėsi 502 mokiniai.

3. Pažymėtina, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos surinkti duomenys iš *Lietuvos Respublikos savivaldybių Švietimo skyrių* apie bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse besimokančius vaikus *skiriasi nuo pateiktų* Švietimo ir informacinių technologijų centro, galimos priežastys: Centras teikė tik preliminarinius duomenis, neatmestina ir tai, kad savivaldybių Švietimo skyriai galėjo pateikti netikslią informaciją apie rajono bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse besimokančius sutrikusio intelekto mokinius, tačiau neabejotina, kad iš Švietimo skyrių pateiktų duomenų galima matyti reikšmingą tyrimui informaciją apie intelekto sutrikimų turinčių mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius, apie egzistuojančią praktiką savivaldybėse dėl socialinių įgūdžių ugdymo programos klasių formavimo, galimybes vaikams mokytis baigus pradinio ugdymo individualizuotas programas. Pastebėtina, kad duomenys, gauti iš savivaldybių apie 10 (II) klasėse besimokančius sutrikusio intelekto mokinius 2013-2014 mokslo metais (405) yra panašūs į oficialiai pateiktus Lietuvos Statistikos departamento apie praeitais metais besimokiusius 9 (I) klasėse (426 mokiniai).

¹ Lietuvos Statistikos departamentas. Švietimas 2012. Vilnius 2013. ISSN 1392-978X.

3.1. Statistiniai duomenys apie 9-12 (I-IV) klasėse besimokančius sutrikusio intelekto mokinius

Remiantis Lietuvos Respublikos savivaldybių Švietimo skyrių pateiktais duomenimis, 9 (gimnazijos I) klasėse mokosi (2013-2014 m.m.) 439 sutrikusio intelekto mokiniai, iš jų 345 - mokiniai, turintys nežymų intelekto sutrikimą, 78 - turintys vidutinį, 12 - žymų, 2 - labai žymų intelekto sutrikimą, 2 – nepatikslingą intelekto sutrikimą. Iš 9 (I) klasės mokinių, turinčių sutrikusį intelektą, 65 nustatyti vidutiniai, 339 - dideli ir 35 labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai (1 lentelė).

Remiantis Lietuvos Respublikos savivaldybių Švietimo skyrių pateiktais duomenimis 10 (gimnazijos II) klasėse mokosi (2013-2014 m.m.) 403 sutrikusio intelekto mokiniai, iš jų: 319 - mokiniai, turintys nežymų intelekto sutrikimą, 67 - turintys vidutinį, 14 - žymų, 3 - labai žymų intelekto sutrikimą, 1 – nepatikslingą intelekto sutrikimą. Iš 10 (II) klasės mokinių, turinčių sutrikusį intelektą, 69 nustatyti vidutiniai, 302 - dideli ir 32 labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai (1 lentelė).

Remiantis Lietuvos Respublikos savivaldybių Švietimo skyrių pateiktais duomenimis 11 (gimnazijos III) klasėse mokosi (2013-2014 m.m.) 10 sutrikusio intelekto mokinių, iš jų: 5 turi nežymų, 4 – vidutinį – 1 žymų intelekto sutrikimą; 3 nustatyti vidutiniai, 5 dideli, 2 labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai (1 lentelė).

Remiantis Lietuvos Respublikos savivaldybių Švietimo skyrių pateiktais duomenimis 12 (gimnazijos IV) klasėse mokosi (2013-2014 m.m.) 3 nežymaus intelekto sutrikimo mokiniai (1 lentelė).

Visi minėti mokiniai (išskyrus 3 mokinius, kuriems nustatytas nežymus intelekto sutrikimas, vidutiniai ugdymosi poreikiai) mokosi pagal individualizuotas programas.

1 lentelė

Sutrikusio intelekto mokiniai 9-12 (I-IV) klasėse 2013-2014 m.m.
(savivaldybių pateikti duomenys)

	Sutrikusio intelekto mokiniai					Specialieji ugdymosi poreikiai				Viso mokinių
	nežymaus	vidutinio	žymaus	labai žymaus	nepatikslingo	nedideli	vidutiniai	dideli	Labai dideli	
9 (I) kl.	345	78	12	2	2		65	339	35	439
10 (II) kl.	319	67	14	3	1		69	302	32	403
11 (III) kl.	5	4	1				3	5	2	10
12 (IV) kl.	3									3

3.2. Socialinių įgūdžių ugdymo klasės

Iš savivaldybių pateiktos informacijos matyti, kad 23 savivaldybėse nesteigiamos socialinių įgūdžių ugdymo klasės bendrojo ugdymo (specialiosiose, bendrosiose, suaugusiųjų ir jaunimo) ar profesinėse mokyklose. Savivaldybių švietimo skyriai nurodė, jog atskiros klasės nesudaromos, nes yra per mažas skaičius mokinių sudaryti klasei arba nėra poreikio.

Dauguma švietimo skyrių nurodė, jog socialinių įgūdžių ugdymo programos yra vykdomos (arba yra numatyta galimybė jas vykdyti) specialiosiose mokyklose - Joniškių, Kaišiadorių, Kauno miesto, Kazlų Rūdos, Kėdainių, Mažeikių, Pakruojo, Panevėžio miesto, Pasvalio, Plungės, Raseinių, Šakių, Šiaulių miesto, Šilutės, Tauragės, Telšių, Ukmergės, Utenos, Varėnos, Vilkaviškio, Vilniaus miesto savivaldybėse.

Kai kuriose savivaldybėse socialinių įgūdžių ugdymo programos vykdomos Jaunimo ir suaugusiųjų švietimo centruose (Akmenės, Jonavos, Šilalės, Telšių rajono savivaldybės).

Tik nedaugelyje savivaldybių yra sudaromos socialinių įgūdžių ugdymo klasės bendrojo ugdymo mokyklose/mokyklos specialiojo ugdymo skyriuose (Anykščių, Prienų, Radviliškio, Rokiškio, Zarasų rajonų savivaldybės).

Daugumoje savivaldybių (Ignalinos, Klaipėdos rajono, Kretingos, Visagino) socialinių įgūdžių ugdymo programos vykdomos jungtinėse klasėse (pvz., Ignalinos „Šaltinėlio“ mokykloje, esant mažam vaikų skaičiui, jungtinėje klasėje mokosi 5 vaikai pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą ir 1 šeštos klasės vaikas pagal individualizuotą pagrindinio ugdymo programą; Panevėžio specialiojoje mokykloje I-II metų jungtinėje socialinių įgūdžių ugdymo programos klasėje mokosi 13 mokinių, III metų – 10 mokinių). Atliekant skundo tyrimą gauta informacija, kad, pvz., Daugų V. Mirono gimnazijoje, „nesant kitos išeities“, 2 sutrikusio intelekto mokiniai, baigę individualizuotas programas, toliau mokomi bendroje klasėje (II klasėje) integruota forma, dalį pamokų jie mokomi kartu su „sveikaisiais“, mokytojai pritaiko jiems programos turinį, daugiau dėmesio, pamokų jiems skiriama ugdant darbinius įgūdžius. Radviliškio Gražinos pagrindinės mokyklos vienas mokinytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą ugdomas jungtinėje klasėje kartu su besimokančiais pagal individualizuotas pagrindinio ugdymo programas. Šilalės suaugusiųjų mokykloje 2 mokinės mokosi pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą, tačiau nurodoma, kad mokykla neturi reikalingos bazės vykdyti šią ugdymo programą, klasė įsteigta Šilalės socialinių paslaugų namuose, mokinės, kartu su virtuvės darbuotojomis, dažnai padeda ruošti valgių socialinių paslaugų namų gyventojams, pagal galimybes ieškoma būdų užimti kita veikla, kuri skatintų socializaciją.

3.3. Galimybės tęsti mokymąsi savo gyvenamojoje vietoje, baigus pagrindinio ugdymo individualizuotą programą

Mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, jeigu jo tėvai (globėjai, rūpintojai) pageidauja, sudaromos sąlygos ugdytis arčiau jo gyvenamosios vietos esančioje ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokykloje, profesinio mokymo įstaigoje arba bet kurioje valstybinėje, savivaldybės (regiono) mokykloje, skirtoje mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių (Švietimo įstatymo 34 straipsnis).

Iš skundo tyrimo metu gautų duomenų matyti, kad 14 šalies savivaldybių neturi jokių tolimesnio ugdymosi formos pasiūlymų sutrikusio intelekto mokiniams, baigusiems pagrindinio ugdymo individualizuotas programas – šiose savivaldybėse nėra nei profesinio mokymo įstaigų, nei socialinių įgūdžių ugdymo programos organizuojamos bendrojo ugdymo mokyklose.

37 šalies savivaldybių mokiniai, baigę individualizuotas pagrindinio ugdymosi programas, turi galimybę mokytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą savo gyvenamosios vietos savivaldybėje (21 specialiosiose mokyklose, 12 bendrojo ugdymo mokyklų (specialiojo ugdymo skyrių), 3 suaugusiųjų ir/ar jaunimo mokyklose, 1 profesinio mokymo įstaigoje); 27 šalies savivaldybės turi bent po vieną profesinio mokymo įstaigą, 1 iš jų savo teritorijoje turi 2 profesinio mokymo įstaigas, kuriose mokiniai, baigę individualizuotas pagrindinio ugdymo programas, gali tęsti profesinį mokymą; geriausia padėtis yra 2 didžiausiuose šalies miestuose, kuriuose yra 3 ir daugiau profesinio mokymo įstaigų. Iš savivaldybių švietimo skyrių pateiktos informacijos matyti, kad 17 savivaldybių yra vykdomos socialinių įgūdžių ugdymo programos bei yra galimybė mokytis profesijos.

Dėl minėtų duomenų pažymėtina, kad savivaldybių pateiktuose duomenyse yra neatitikimų/neaškimų, pvz., *bent penkių* savivaldybių švietimo skyriai nurodo, kad rajone mokiniai tęsia ugdymą (arba turi galimybę tęsti) konkrečioje profesinėje mokykloje, o susisiekius

su nurodytomis mokyklomis, išgirsta, jog jau keleri metai kaip mokyklos nevykdo programų asmenims, besimokiusiems pagal specialiojo ugdymo programas, ir priima tik „sveikuosius“ vaikus, įgijusius tam tikrą išsilavinimą, sudaryti atskirų klasių sutrikusio intelekto vaikams mokytis pagal profesines (pirminio profesinio mokymo)² ar socialinių įgūdžių ugdymo programas nėra galimybių dėl per mažo mokinių skaičiaus (mokytis pagal profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti grupei sudaryti reikalinga surinkti 20 norinčių), bei teisiškai neegzistuojančios galimybės šių vaikų mokytis integruotai, programos be vidurinio išsilavinimo visiškai nevykdomos/neteikiamos (viena mokykla nurodė turinti licenciją kelioms programoms, tačiau nesurenkamos vaikų grupės). Vienos savivaldybės profesinė mokykla nurodė, kad šiais metais grupė nebuvo sudaryta dėl per mažo skaičiaus mokinių, tačiau yra klasė, besimokanti antrus metus, dar trijų profesinių mokyklų atstovai nurodė, kad yra galimybė mokytis šaltkalvio (suvirintojo) arba apdailininko specialybės, tačiau šią specialybę praktiškai gali rinktis tik berniukai. Pažymėtina, kad kalbintų profesinių mokyklų administracijos atstovai esamoje situacijoje mato problemas, nurodo, kad anksčiau, iki 2011 metų, vaikai sėkmingai buvo mokomi profesinėse mokyklose, įgydavo profesinių įgūdžių, šiuo metu turi būti siunčiami į regionines profesines mokyklas, o tai neatitinka jų sveikatos būklės.

Kitas neatitikimo pavyzdys, kai vienos savivaldybės Švietimo skyrius nurodo, jog vaikai mokosi kitos savivaldybės profesinėje mokykloje (rengimo centre), o pastarosios savivaldybės Švietimo skyrius apie tokią galimybę nenurodo. Neaiškumų kyla ir dėl socialinių įgūdžių ugdymo klasių formavimo atitikimo teisės aktų reikalavimams – pvz., viena savivaldybė nurodė, kad vienoje jungtinėje klasėje (I-II ugdymo metų pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą) mokosi 13 mokinių (manytina, pažeidžiant klasių komplektavimo reikalavimus).

Kelios savivaldybės nurodė galimybes sutrikusio intelekto vaikams, baigusiems individualizuotas ugdymo programas, paslaugas gauti socialinių paslaugų įstaigose – pvz., Jurbarko sutrikusio intelekto jaunuolių darbo centre, Kretingos dienos veiklos centre, Marijampolės socialinės pagalbos centre (jaunuolių virš 16 metų su intelekto sutrikimais dienos užimtumo ir/ar darbo terapijos padaliniuose), Prienų socialinių paslaugų centre (užimtumo grupės), Skuodo globos ir socialinės priežiūros centre, tačiau pažymėtina, kad paslaugos dalyje šių centrų³ teikiamos suaugusiems proto, psichinę, fizinę negalią turintiems klientams, t.y. nuo 18 metų, bei šiose įstaigose vaikai kvalifikacijos neįgyja.

3.4. Savivaldybių švietimo institucijų nuomonė dėl esamo teisinio reglamentavimo ir atitikimo praktikoje

Pažymėtina, kad ne visi savivaldybių Švietimo skyriai išsakė savo nuomonę.

12 iš visų savivaldybių Švietimo skyrių, pasisakiusių dėl skundžiamo teisinio reglamentavimo pagrįstumo, nurodė, jog pritaria Sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos „Vilniaus Viltis“ skundai ir nurodomiems motyvams, paaiškindami, jog esamas teisinis reglamentavimas dėl sutrikusio intelekto vaikų, baigusiu mokymąsi pagal pagrindines programas,

² Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2012 m. kovo 15 d. įsakymu Nr. V-482 patvirtinta Formaliojo profesinio mokymo tvarka, kuri nustato mokymo pagal formaliojo profesinio mokymo programas, jų įgyvendinimą. Remiantis Tvarkos 27 punktu, mokytis pagal Profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti pirmo kurso grupė sudaroma esant 25 ir daugiau mokinių. Jei į grupę priimami mokiniai dėl įgytų ar įgimtų sutrikimų turintys didelių arba labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, atitinkamai gali būti mažinamas nustatytas mokinių skaičius grupėje, t. y. vienas mokinys prilyginamas dviem. Grupėje gali būti ne daugiau kaip 3 mokiniai dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų, turintys didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių. Mokinių, turinčių nežymų, atskirais atvejais vidutinį intelekto sutrikimą, grupė sudaroma esant 20 (vienas mokinys, turintis vidutinį sutrikimą, prilyginamas dviem), <...>. Jeigu nėra galimybių arba poreikio suformuoti darbo rinkai ar ūkiui reikalingoms profesijoms grupes pagal 27.3 punkte nustatytą mokinių skaičių grupėje, suderinus su savininko teises ir pareigas įgyvendinančia institucija (dalyvių susirinkimu), savininku, galima sudaryti mažesnes grupes arba jungti dvi mažesnes skirtingų Profesinio mokymo programų grupes į vieną jungtinę grupę, tačiau profesinis mokymas finansuojamas neviršijant Teikėjui patvirtintų asignavimų.

³ <http://www.kretingosneigalieji.lt/dienos-veiklos-centras-10/lt/>

<http://www.neigaliujucentras.lt/apie-centra/paslaugas> (VšĮ Jurbarko rajono sutrikusio intelekto jaunuolių darbo centras)

apriboja mokinius toliau tęsti ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose, jų nuomone, kai kurie sutrikusio intelekto mokiniai galėtų tęsti mokymąsi pagal individualizuotą programą 11 klasėje (jei tokia būtų) ir būtina kiekvienu atveju atsižvelgti į mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius, specialistų manymu, tikslinga keisti teisinį reglamentavimą, sudaryti pasirinkimo galimybę, įvertinus individualius gebėjimus, ugdytis bendrojo ugdymo mokyklų 11-12 klasėse. Dalis Švietimo skyrių išskyrė mokinių saugumo jausmą jiems įprastoje aplinkoje kaip sutrikusio intelekto mokinių integravimo privalumą.

Ypatingai pasirinkimo nebuvimo problema juntama nedidelėse kaimiškose savivaldybėse, kur nėra arti profesinio mokymo įstaigų arba specialiųjų mokyklų, ne visos šeimos dėl finansinių galimybių, vaiko fizinės būklės pajėgios leisti vaiką mokytis toliau nuo namų, be to, nurodoma, kad šie mokiniai iš tiesų buvo gana neblogai integravęsi į savo mokyklas, jausdavosi saugesni, buvo pripratę prie savo mokyklos mokytojų, aplinkos, o per du metus (11-12 klasėse) šie mokiniai dar labiau subręsdavo, pasiekdavo tam tikrą brandą bei toliau po adaptuotos vidurinio ugdymo programos baigimo galėjo tęsti mokymąsi profesinėje mokykloje, profesiniame mokymo centre.

Bendruojant su Švietimo skyrių atstovais, jie pateikė konkrečius pavyzdžius situacijų, kai vaikai, negalėję mokytis po 10 klasės, buvo „priversti būti namuose“, nes artimiausiose profesinėse mokyklose nebuvo suformuota grupė, pvz., 3 mokiniai pateikė prašymus mokytis Biržų technologijų ir verslo mokymo centro Biržų skyriuje, Visagino technologijos ir verslo profesinio mokymo centro Ignalinos skyriuje pageidavo mokytis 6 mokiniai, tačiau dėl mažo skaičiaus grupės nebuvo sudaromos. Skundo tyrimo metu į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą kreipėsi kelių mokyklų/gimnazijų (pažymėtina, nedidelių miestų) pedagogai (į kai kuriuos kreipėsi sutrikę tėvai dėl tolimesnio mokymosi perspektyvų savo rajone), pedagogų teigimu, išleisti šiuos vaikus į kitą rajoną neįmanoma, nes sutrikusio intelekto vaikai negali savimi pasirūpinti, vaikams sukeliama papildomas stresas, vaikas „pasmerkiamas“ būti namuose, visų šių ugdymosi įstaigų pedagogai nurodė, kad vaikai yra motyvuoti tęsti mokymąsi savo mokykloje, pritapę prie aplinkos, turi draugų, mokyklose patyčių dėl savo intelekto nepatiria.

20 savivaldybių Švietimo skyrių pritaria esamam teisiniam reglamentavimui, nurodydami, kad sutrikusio intelekto vaikų mokymas vidurinėje mokykloje yra netikslingas, jiems sunku įsisavinti viduriniojo ugdymo kursą, jog ugdant vaikus, būtina atsižvelgti į jų galimybes, patirtis rodo, kad ugdant sutrikusio intelekto vaikus bendrosiose klasėse pagal individualizuotas programas, pasiekimai būna žemesni, nei ugdant specialiosiose klasėse; kiekvienam vaikui ugdymo procese labai svarbu pajusti sėkmę, lyginant save su bendraamžiais, o vaikui su protine negalia, integruotam į bendrojo ugdymo klasę, tai patirti labai sunku, todėl susidurdami su nesėkme tokie vaikai gali patirti psichologines problemas (žemas savęs vertinimas, bendravimo, elgesio problemos ir kt.), kurios pereina į psichosomatinius sutrikimus. Kiti švietimo skyriai nurodo socialinės integracijos aspektą – jog mokiniai tik „sėdėdavo“ pamokose, tarp mokinių ir bendraklasių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, nebuvo lygiaverčių santykių, tokiu būdu būtų sprendžiamos mokinių socialinės, bet ne ugdymo problemos. Treti nurodė, jog vaikams, turintiems intelekto sutrikimų kur kas labiau reikia socialinių ir profesinių įgūdžių, negu akademinį dalykų, per tą laiką, kuri skirtų mokymuisi vidurinėje mokykloje, jie gali įgyti profesinę kvalifikaciją ir planuoti savo karjerą, pagal vidurinio ugdymo programą turėtų mokytis mokiniai, orientuoti į tolimesnes studijas aukštesiose mokyklose arba siekiantys/galintys ateityje įgyti aukštąjį išsilavinimą, toks reglamentavimas suteikia galimybę vaikui įgyti specialybę ir greičiau adaptuotis aplinkoje, kuri padės tolimesniame gyvenime

3.5. Nesimokantys vaikai

Ne visi savivaldybių švietimo skyriai galėjo pateikti informaciją, kiek ir kur sutrikusio intelekto mokiniai tęsia mokymąsi toliau, kiek iš jų nesimoko. Iš savivaldybių Švietimo skyrių pateiktų duomenų matyti, kad dalis mokinių, baigę individualizuotas pagrindinio ugdymo programas, toliau niekur nesimoko. Pažymėtina, jog nėra žinoma, dėl kokių tiksliai priežasčių vaikai nesimoko, tačiau analizuojant duomenis matyti, kad dalis mokinių niekur nesimoko tose savivaldybėse, kuriose nėra jokių tolimesnio ugdymosi galimybių, pvz., Anykščių, Kalvarijos,

Panevėžio rajono (nesimoko 4 iš 11), Rietavo (5 iš 6 vaikų), Šalčininkų (4 iš 5), Pagėgių (2 iš 4), Pakruojo (2 iš 5), Šiaulių rajono (4 iš 16) sav. Yra nesimokančiųjų ir savivaldybėse, kur vykdomos profesinio mokymo programos, pvz., Biržų sav. 7 iš 10 vaikų nesimoko (kaip nurodo Švietimo skyrius nesusidarė grupė mokinių Biržų technologijų ir verslo mokymo centras Biržų skyriuje), Kėdainių rajono sav. nesimoko 4 iš 15 (yra Kėdainių profesinio rengimo centras), Kelmės rajone 7 iš 14 nesimoko (Švietimo skyriaus nurodytas Kelmės profesinio rengimo centras nevykdo programų šiems vaikams), Marijampolės rajone nesimoko 4 iš 11 (yra Marijampolės profesinio rengimo centras), Molėtuose 3 iš 8 nesimoko (yra Alantos technologijų ir verslo mokykla) bei savivaldybėse, kurioje yra socialinių įgūdžių ugdymo klasės, pvz., Ignalinos rajone 3 iš 5 nesimoko (yra socialinių įgūdžių ugdymo klasė „Šaltinėlio“ mokykloje), Jonavos rajone 1 iš 6 nesimoko (yra socialinių įgūdžių ugdymo klasė Jaunimo mokykloje), Kaišiadorių rajone 2 vaikai nesimoko (yra Kaišiadorių specialioji mokykla), Mažeikių rajone nesimoko 2 iš 5 (socialinių įgūdžių ugdymo programą vykdo Mažeikių Jievaro pagrindinė mokykla)

3.6. Savivaldybių nurodomos problemos dėl socialinių įgūdžių ugdymo, profesinio mokymo programų sudarymo/klasių formavimo, kt.

Dauguma savivaldybių Švietimo skyrių nurodė, kad socialinių įgūdžių ugdymo programos vykdymui rajono mokyklose klasės nekomplektuojamos dėl per mažo mokinių skaičiaus. Iš savivaldybių pateiktų statistinių duomenų matyti, kad 2013-2014 m.m. 10 (I) klasę pagal individualizuotas ugdymosi programas baigs 405 sutrikusio intelekto mokiniai. Savivaldybių Švietimo skyriai nurodo, jog akivaizdu, kad savivaldybėse sunku suformuoti socialinių įgūdžių ugdymo klases, jei visose vienos savivaldybės mokyklose mokosi tik keli mokiniai – kaip matyti iš surinktų savivaldybių duomenų, 10 (I) klasėse 25-iose savivaldybių yra 1-5 sutrikusio intelekto mokiniai, 22 savivaldybėse mokosi 6-10 mokinių, tik 7 savivaldybėse – daugiau nei 10.

Kiti savivaldybių nurodomos probleminiai aspektai:

- Trūksta metodinės pagalbos dėl socialinių įgūdžių ugdymo programų sudarymo, vykdymo ir klasių komplektavimo; nėra parengtų ugdymo planų ir programų, rekomendacijų dėl socialinių įgūdžių ugdymo programos temų⁴, rekomenduojamos literatūros, nėra aptariama visos šalies patirtis.
- Profesinės mokyklos/profesinio rengimo centrai nėra pasiruošę ugdyti mokinių, kurie yra pabaigę individualizuotą pagrindinio ugdymo programą, nėra įdarbinami pagalbos specialistai, nėra programų.
- Profesinėse mokyklose/profesinio rengimo centruose specialybių mokoma kartu su vidurinio ugdymo programa, todėl sutrikusio intelekto vaikams galimybių čia mokytis nėra.
- Atskirų (įvairių) specialybių grupių nesudaro dėl mažo, norinčių mokytis konkrečios profesijos, mokinių skaičiaus.
- Profesinėse mokyklose nėra specialybių pasiūlos, įvairovės (pvz., Marijampolės profesinio rengimo centro Vilkaviškio skyriuje 2013 m. nesusidarė grupė mokinių, kurie norėtų mokytis virėjo specialybės (berniukai tokios specialybės rinktis nenori).
- Sutrikusio intelekto vaikų išsivystymo, specialiųjų ugdymosi poreikių lygiai yra labai skirtingi, dėl to skiriasi ir socializacijos bei integravimosi į visuomenę galimybės, tėvams išleisti šiuos vaikus (ypatingai turinčius sunkesnius intelekto sutrikimus) mokytis į kitą miestą dėl jų vystymosi ypatumų labai sunku.
- Finansinės problemos, trūksta lėšų materialinei bazei turtinti, naujų etatų steigimui.

⁴ Nurodoma, kad pavyzdžiui, yra parengta N. Sturlienės Paauglių socialinių įgūdžių programa „Tiltai“, skirta 12-15 m. paaugliams, kurioje siūloma 10 užsiėmimų-žaidimų savęs pažinimo, gebėjimo spręsti konfliktus, valdyti jausmus ir kt. klausimais; Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa pradinėms klasėms (parengta L. Bulotaitės, V. Gudžinskienės, O. Rugelevičienės, 2004 m., Gyvenimo įgūdžių ugdymas 5-8 klasėms (parengta L. Bulotaitės, V. Gudžinskienės, A. Davidavičienės 2005 m.), Gyvenimo įgūdžių ugdymas 9-10 klasėms (parengta L. Bulotaitės, V. Gudžinskienės, I. Pilkauskienės 2005 m.), tačiau vyresniems mokiniams paruoštų programų nėra.

- Nėra specialistų, pasirengusių dirbti pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą bendrojo ugdymo mokyklose. Nurodo, jog būtini mokytojų kvalifikacijos kėlimo kursai.

4. Atsakydamas į vaiko teisių apsaugos kontrolierės paklausimą, Švietimo ir mokslo ministras D. Pavalkis raštu informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę:

4.1. Mokinys mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupei priskiriamas pirmiausia dėl to, kad patiria didesnių mokymosi sunkumų nei bendraamžiai, o pagalbos siekiant padėti įveikti kylančius sunkumus reikia profesionalesnės ir įvairesnės, nei gali suteikti vienas mokytojas pamokoje. Nepritartume teiginiui, kad buvimas vienoje patalpoje su bendraamžiais yra sėkmingos integracijos pavyzdys. Švietimo pagalbos specialistai mokyklose stebėdavo situacijas, kai mokiniai, besimokantys pagal vidurinio ugdymo adaptuotą programą tik būdavo šalia bendraamžių, tačiau nepritapdavo grupėje, nes mokinių interesai ir mokymosi tikslai skirdavosi, o pačios grupės sudėtis vidurinio ugdymo programoje nuolat kisdavo dėl individualių mokinių pasirinkimų.

4.2. Tenkinant skirtingus mokinių ugdymosi poreikius ir atsižvelgiant į skirtingas švietimo programų vykdymo sąlygas minėtas teisės aktas nustatė, kad mokiniai, baigę pagrindinio ugdymo individualizuotą programą nuo 2012 m. rugsėjo 1 d. gali tęsti mokymąsi pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą, kurią gali įgyvendinti visos bendrojo ugdymo mokyklos, profesinio mokymo mokyklos. Atkreiptinas dėmesys, kad mokiniams, besimokantiems pagal pagrindinio ugdymo individualizuotą programą pritaikomas ne tik vertinimas, jo būdai, bet ir pats programos turinys esmingai skiriasi nuo bendraklasių, o įgytų kompetencijų ir gebėjimų nepakanka tęsti mokymąsi pagal aukštesnio lygmens ugdymo programą, todėl baigdami pagrindinio ugdymo individualizuotą programą šie mokiniai neįgyja pagrindinio išsilavinimo. Dėl šios priežasties mokiniams siūloma rinktis programas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo (Žin., 1991, Nr. 23-593; 2003, Nr. 63-2853; 2004, Nr. 120-4437) nustatytą programų nuoseklumą t. y. mokytis pagal profesinio mokymo programą neturint reikiamo išsilavinimo (12 str. 3 d.) arba mokiniui, turinčiam labai didelių ir didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, bendrojo ugdymo klasėse, skirtose mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdytis iki 21 metų (14 str. 6 d.). Šią galimybę suteikia Socialinių įgūdžių ugdymo programa, įregistruota Studijų, mokymo programų ir kvalifikacijų registre ir priskirta vidurinio ugdymo programai. Socialinių įgūdžių ugdymo programa gali būti įgyvendinama bendrojo ugdymo bendrųjų mokyklų klasėse, skirtose mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių (specialiosiose), ir mokyklose, skirtose mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių (specialiosiose), profesinio mokymo įstaigų specialiosiose grupėse. Socialinių įgūdžių ugdymo programa (3 metų) skirta asmeniui, turinčiam didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, baigusiam pagrindinio ugdymo individualizuotą programą, adaptuotą pagrindinio ugdymo programą arba specialiąją pagrindinio ugdymo programą. Šiuo metu Lietuvoje Socialinių įgūdžių ugdymo programą įgyvendina 55 bendrojo ugdymo mokyklos (pagal ŠVIS), pvz., Vilniaus mieste pagal Socialinių įgūdžių ugdymo programą mokinius kvietė mokyti Vilniaus Žygimanto Augusto pagrindinė mokykla, Klaipėdos rajone šią programą įgyvendina Priekulės Ievos Simonaitytės gimnazija, Radviliškio - Šeduvos gimnazija, Raseiniuose - Raseinių specialioji mokykla. Kuri mokykla ir koks jų skaičius įgyvendins Socialinių įgūdžių ugdymo programą, sprendžia savivaldybės taryba.

4.3. Pagal Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 14 straipsnį mokiniui, kuriam nustatyti specialieji ugdymosi poreikiai, turi būti padedama mokytis pagal gebėjimus, pritaikant ikimokyklinio ugdymo programas, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo bendrąsias programas, profesinio mokymo programas, neformaliojo vaikų švietimo programas. Pritaikant ne tik vadovaujamosi pedagoginės psichologinės tarnybos arba švietimo pagalbos tarnybos išvadomis ir rekomendacijomis, bet atsižvelgiama į mokinio tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimus.

4.4. Socialinių įgūdžių ugdymo programa rengiama mokiniui atsižvelgus į jo ugdymosi poreikius, intelekto sutrikimą (nežymus, vidutinis, žymus ar labai žymus), pedagoginės

psichologinės tarnybos rekomendacijas. Jos paskirtis - ugdyti gyvenime būtinas kompetencijas ir gebėjimus, savarankiškumo įgūdžius, padėsiančius pagal galimybes būti veikliam. Ją sudaro bendrasis ugdymas (dorinis ugdymas, komunikacinė veikla arba kalbos ir bendravimo ugdymas, užsienio kalbos mokymas, pažintinė veikla, orientacinė veikla, informacinės technologijos, meninė veikla, fizinė (sveikatos ugdymo, stiprinimo veikla) ir mokinių specialiesiems ugdymosi poreikiams tenkinti skiriama veikla (socialinis, technologinis (darbinis), meninis ugdymas, savarankiškumo ugdymas, technologinių, verslumo įgūdžių ugdymas, praktinė, projektinė veikla ir kt.). Ministerijos nuomone, socialinių įgūdžių ugdymo programa, įgyvendinama specialiosiose klasėse, sudaro geresnes sąlygas tenkinti mokinio poreikius negu mokymasis bendrojoje klasėje, nes vykdoma esant 10 mokinių grupei, o individualiai parengtas ugdymo turinys padeda mokiniams įgyti daugiau gebėjimų ir įgūdžių, t. y. ugdytis veiksmingiau ir pasirengti savarankiškai gyventi.

4.5. Švietimo ir mokslo ministro teigimu, švietimo ir mokslo ministro 2011 m. rugsėjo 30 d. įsakymas „Dėl Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ neeliminuoja sutrikusio intelekto mokinių, baigusių pagrindinio ugdymo individualizuotą programą, iš bendrųjų bendrojo ugdymo mokyklų ir nepažeidžia mokinio, turinčio negalią dėl intelekto sutrikimo, teisių ir interesų, nes jam sudaromos sąlygos mokytis pagal bendrojo ugdymo pritaikytas programas bendrosiose bendrojo ugdymo mokyklose 13 metų ir gauti švietimo pagalbą iki 21 metų. Iki šio įsakymo įsigaliojimo mokiniai, turintys negalią dėl intelekto sutrikimo, bendrosiose bendrojo ugdymo mokyklose galėjo mokytis 12 metų.

5. Reaguodama į Švietimo ir mokslo ministerijos atsakymą, Sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Vilniaus viltis“ pateikė savo poziciją, jog skundžiamo teisinio reglamentavimo bei skunde išdėstytų argumentų pagrįstumas turėtų būti vertinamas per mokinių, turinčių nežymų ar vidutinį intelekto sutrikimą, teisinės padėties pokyčius, įsigaliojus Švietimo ir mokslo ministro įsakymui, ko Ministerija nevertina. Pareiškėjų nuomone, Įsakyme nustatytu teisiniu reguliavimu iš esmės bloginama šios kategorijos vaikų – mokinių, turinčių nežymų ar vidutinį intelekto sutrikimą, teisinė padėtis, nes jiems panaikinta galimybė mokytis bendrojo ugdymo mokyklose pagal adaptuotą vidurinio ugdymo programą, nenustatyta ir galimybė mokytis bendrojo ugdymo mokyklose pagal individualizuotą vidurinio ugdymo programą, o iki Įsakymo įsigaliojimo, šie vaikai galėjo mokytis bendrojo ugdymo mokyklose kartu su kitais vaikais pagal adaptuotas tiek pradinio, tiek pagrindinio, tiek vidurinio ugdymo programas. Įsakyme nustatyto teisinio reguliavimo trūkumas yra tas, kas jis tiesiogiai taikomas visiems vaikams, turintiems intelekto sutrikimų, be jokio jų galimybių tęsti mokymąsi pagal adaptuotą ar individualizuotą ugdymo programą individualaus vertinimo, nepaisant to, kaip sėkmingai jie integravosi mokyklose mokydami pagal pradinio ar pagrindinio ugdymo programas.

Pasak pareiškėjų, kita Švietimo ir mokslo Ministro atsakyme nurodoma galimybė – specialioji mokykla arba specialioji klasė bendrojo ugdymo mokykloje – yra skirta ne vaikams, turintiems nežymų ar vidutinį intelekto sutrikimą, o pirmiausia vaikams, turintiems žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą – didelius ir labai didelius ugdymosi poreikius, todėl situacija būtų tokia, jog vidutinių specialiųjų ugdymo poreikių vaikai po pagrindinio ugdymo programos turėtų prisijungti prie didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymo poreikių vaikų. Pastebėtina, kad socialinių įgūdžių ugdymo programa praktikoje yra neveiksminga, didžiuosiuose miestuose šią programą įgyvendinančių mokyklų nėra, o kvietimas mokytis į Žygimanto Augusto pagrindinę mokyklą buvo formalus, ministerijai nurodžius, paskelbtas likus kelioms dienoms iki mokslo metų pradžios, ir savaime suprantama, tokiomis sąlygomis specialioji klasė nebuvo surinkta. Pareiškėjams nuogastavimus kelia situacija, jog šiuo metu su vaikais dirbantys ikimokyklinio bei mokyklinio ugdymo pedagogai neturi net bazinių žinių, kaip dirbti su neįgaliaisiais, specialiųjų poreikių turinčiais vaikais, ypač, vaikais, turinčiais autizmo sutrikimą.

6. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Vilniaus Žygimanto Augusto pagrindinės mokyklos direktorių, prašydama informuoti apie socialinių įgūdžių ugdymo klasės formavimo aplinkybes 2013 m., kt. Mokyklos direktorius S. Kaulius raštu informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę, jog Vilniaus Žygimanto Augusto pagrindinėje mokykloje veikia 2 specialiojo ugdymo klasės, skirtos sutrikusio intelekto vaikams; iki 2011-2012 mokslo metų mokiniai, baigę

specialiąsias klases, tęsdavo mokslą įvairiose profesinėse mokyklose; 2012 metais pagrindinę mokyklą specialiojoje klasėje baigė 1 mokinys, kurio mama, remdamasi teisės aktais, reikalavo, kad sūnui būtų suteikta teisė mokytis Žygimanto Augusto pagrindinėje mokykloje iki 21 metų. Mokyklos administracija kreipėsi į Vilniaus savivaldybės administracijos Švietimo skyrių, kad būtų išspręstas klausimas dėl tolimesnio vaikų, baigusių pagrindinio ugdymo programą specialiosiose klasėse, mokymosi. Mokyklai buvo rekomenduota laikinai integruoti mokinių į specialiąją klasę ir mokytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą. 2013-2014 metais dar dviejų mokinių tėvai parašė prašymus dėl sąlygų sudarymo vaikams mokytis Žygimanto Augusto pagrindinėje mokykloje pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą. Iškilo klausimas dėl atskiros socialinių įgūdžių ugdymo klasės steigimo. Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Švietimo skyriaus vedėjo D. Dagio iniciatyva buvo įdėtas skelbimas apie tokios klasės atidarymo galimybę Vilniaus Žygimanto Augusto pagrindinėje mokykloje (pastaba, bendraujant su direktoriumi telefonu, išsiaiškinta, kad tai buvo padaryta rugpjūčio mėnesį), kadangi daugiau prašymų negauta, tokia klasė nebuvo suformuota. Pasak direktoriaus, ši problema lieka neišspręsta, nes kitais metais tokių mokinių dar padaugės.

7. Socialinės apsaugos ir darbo viceministras A. Šešelgis, išsakydamas ministerijos nuomonę dėl skundžiamo teisinio reglamentavimo, pažymėjo, jog:

7.1. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos 7 straipsnio nuostatos įpareigoja valstybes nares imtis priemonių, užtikrinančių neįgalių vaikų visapusišką visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą lygiai su kitais vaikais. Visuose veiksmuose, susijusiuose su neįgaliais vaikais, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus. Konvencija, pabrėždama nediskriminavimo ir lygių galimybių principo svarbą, 24 straipsniu nustato pagrindinius valstybių įsipareigojimus ir neįgaliųjų švietimo srityje: valstybės turi užtikrinti, kad neįgalieji dėl savo neįgalumo nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir neįgaliesiems vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą privalomą pradinį arba vidurinį išsilavinimą. Neįgaliesiems turi būti teikiama būtina pagalba bendroje švietimo sistemoje bei veiksmingos individualizuotos paramos priemonės. Taip pat pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 12 straipsnis pabrėžia visų neįgaliųjų teisę būti ugdomais, nesvarbu, koks jų neįgalumo lygis. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas draudžia diskriminuoti asmenis dėl negalios ir įpareigoja švietimo teikėjų bei mokslo ir studijų sistemai priklausančias įstaigas įgyvendinti lygias galimybes jų vykdomoje veikloje.

7.2. 1996 m. Europos socialinės chartijos II dalies 15 straipsnio 1 punktą, kurį Lietuva yra ratifikavusi ir privalo įgyvendinti, numato valstybių šalių pareigą imtis reikiamų priemonių, kad būtų užtikrintas neįgalių asmenų konsultavimas, mokymas ir profesinis rengimas bendrų įstaigų sistemoje, o jei nėra tokių galimybių - naudojantis specializuotų valstybinių ar privačių įstaigų pagalba. Šio straipsnio nuostatos taikomos visiems neįgaliesiems nepriklausomai nuo jų amžiaus ar negalios pobūdžio. Taip užtikrinama visų neįgaliųjų teisė į mokymą ir profesinį rengimą: pirminį mokymą, bendrą profesinį vidurinį ir kitas profesinio rengimo formas. Pažymėtina, kad Europos socialinių teisių komitetas, kuris vienintelis teisiškai aiškina Chartiją ir jo išaiškinimai yra privalomi valstybėms, reikalauja, kad: 1) būti priimti bendrieji ar specialūs antidiskriminaciniai įstatymai dėl neįgaliųjų mokslo, užtikrinantys neįgaliųjų, taip pat ir intelekto negalią turinčių vaikų, integraciją į bendrąsias mokymo schemas. Teisės aktuose turėtų būti nustatyti reikalavimai pagrįsti specialias ar atskiras mokymo sistemas bei numatytos efektyvios teisinės gynimo priemonės tiems, kurie negalėjo efektyviai naudotis teise į mokslą; 2) neįgaliųjų mokymas būtų kiek įmanoma integruotas į bendras mokymo programas, mokymas ir profesinis rengimas - pasiekiamas įprastose mokslo įstaigose ir tik, kur neįmanoma, specialiose mokyklose; 3) šalys imtųsi priemonių, kad neįgaliųjų integracija mokymo įstaigose būtų kuo efektyvesnė (mokytojų rengimas, atitinkamos darbo priemonės, įranga ir pan.). Atkreiptinas dėmesys, kad Chartijos II dalies 17 straipsnio 2 punktu valstybės įsipareigoja suteikti vaikams ir paaugliams nemokamą pradinį bei vidurinį išsilavinimą ir skatinti juos tvarkingai lankyti mokyklą. Ši nuostata kartu su Chartijos V dalies E straipsniu „Nediskriminavimas“, galiojančiu visoms Chartijos II dalies teisėms, turi būti taikoma visiems vaikams, taip pat ir neįgaliesiems, be jokios diskriminacijos.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistų nuomone, siekiant nepažeisti nacionaliniuose ir tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinto lygių galimybių principo, galimybė mokytis bendrojo ugdymo mokyklose pagal vidurinio ugdymosi programas turėtų būti suteikiama visiems vaikams, neišskiriant turimų sveikatos sutrikimų pobūdžio, tai yra, neapribojant mokymosi galimybių intelekto sutrikimą turintiems vaikams. Ministerija pritariame nuomonei, kad vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, kategorijai priklauso skirtingų poreikių ir sugebėjimų vaikai. Apribojant vaikų galimybes toliau mokytis bendrojo ugdymo mokyklose, neįvertinus konkretaus atvejo ir asmens sugebėjimų toliau tęsti mokslus, nenumatant galimybių mokytis pagal individualizuotą ugdymo programą, net nežymų intelekto sutrikimą turintiems vaikams būtų nepagrįstai atimama teisė toliau mokytis, lavinti protinius ir fizinius gebėjimus, ugdyti kūrybiškumą, integruotis į visuomenę.

8. Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktorės G. Paliušienės nuomone, švietimo ir mokslo ministro įsakyme 2 punkte įtvirtintos nuostatos yra diskriminuojančios mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo. Neįgaliųjų teisių konvencijos (toliau - Konvencija) 4 straipsnyje nurodyta, kad valstybės įsipareigoja imtis visų įstatymų leidybos, administracinių ir kitokių priemonių, kad būtų įgyvendintos šios Konvencijos pripažintos teisės bei imtis visų atitinkamų priemonių, įskaitant įstatymų leidybos priemones, kad būtų pakeisti ar panaikinti galiojantys įstatymai, kiti teisės aktai, papročiai ir praktika diskriminuojantys neįgaliuosius. Konvencijos 5 straipsnyje įtvirtinta, kad prieš įstatymą visi asmenys yra lygūs, taip pat turi teisę į lygiavertę įstatymo apsaugą ir teisę vienodai naudotis įstatyme teikiamomis galimybėmis be jokio diskriminavimo. Pagal Konvenciją valstybė turi drausti bet kokią diskriminavimą dėl neįgalumo ir garantuoja neįgaliesiems vienodą ir veiksmingą teisinę apsaugą nuo diskriminavimo dėl bet kokios priežasties. Taip pat, Konvencijos 24 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad valstybės užtikrina, kad neįgalieji dėl savo neįgalumo nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos. Konvencijoje nėra nei vienos nuostatos, leidžiančios riboti neįgaliųjų, turinčių intelekto sutrikimą teises, lyginant su kitokia negalia turinčiais neįgaliaisiais. Vadinasi, gebėjimas mokytis privalo būti vertinamas kiekvienu atskiru atveju individualiai, pagal nustatytus tam tikrus gebėjimų mokytis vertinimo kriterijus, o ne pagal negalios pobūdį. Esama įsakymo nuostata įsakmiai nurodo mokyklai intelekto sutrikimų turinčius mokinius, neatsižvelgiant į jų gebėjimų vertinimo rezultatus, ir, skirtingai nei kitų specialiųjų poreikių turinčius moksleivius, nukreipti, tai yra šalinti, iš bendrojo lavinimo mokyklos, siūlant jiems mokymąsi pagal profesinio mokymo programą arba ugdytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą.

9. Iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje surinktos skundo tyrimo medžiagos ir to, kas nurodyta pažymos 1 – 8 punktuose, **darytinos išvados:**

9.1. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius tiria skundus dėl asmenų veiksmų ar neveikimo, dėl kurių pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai; kontroliuoja kaip įgyvendinamos teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą Lietuvoje nuostatos; prižiūri ir kontroliuoja institucijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, dėl kurios pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, veiklą. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme išsamiai reglamentuotos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus teisės ir pareigos, kompetencija nagrinėti skundus vaiko teisių apsaugos aspektu, teisė nustatyti tyrimo ribas bei tinkamus tyrimo būdus. Nepaneigiant probleminės situacijos Vilniaus mieste, kur, kaip matyti iš skundo tyrimo medžiagos, nebuvo iš anksto planuojami veiksmai, nebuvo analizuojamas poreikis dėl socialinių įgūdžių ugdymo klasės sudarymo (konkrečiai kalbant apie Vilniaus Žygimanto Augusto pagrindinę mokyklą), bei reikiamų veiksmų imtasi pavėluotai – tai yra, prieš pat prasidedant mokslo metams rugpjūčio mėnesį, vaiko teisių apsaugos kontrolierė tyrimą atlieka visos Lietuvos savivaldybių mastu, nepasisakydama vien tik apie socialinių įgūdžių ugdymo programų/klasių sudarymo situaciją Vilniaus mieste, apie nustatytus švietimo prieinamumo trūkumus informuodama visas savivaldybes.

9.2. Vaikai yra ypatinga visuomenės grupė, kurios teisės ir teisėti interesai privalo būti užtikrinami. Vaikai dėl jų fizinio ir psichinio nebrandumo yra reikalingi ypatingos apsaugos ir

globos, kokios reikia jo gerovei, vaikas turi teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fizinei, protinei, dvasinei, dorovinei ir socialinei raidai (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 27 str. 1 d.). Atsižvelgiant į tai, kad vaikai, ypačingai neįgalieji, yra silpniausi ir pažeidžiamiausi visuomenės nariai, jie turi teisę būti ypač globojami ir remiami, todėl valstybė bei jos institucijos turi ieškoti būdų, kad paslaugos vaikams būtų prieinamos.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintas vienas iš pagrindinių vaiko teisių apsaugos principas – reikalavimas visų pirma atsižvelgti į geriausias vaiko interesus, t.y. prievolė valstybei, viešiesiems bei privatiems asmenims, imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, *įvertinti šių veiksmų įtaką vaikui*, suteikti jam tinkamą pirmenybę bei *sukurti palankią aplinką*. Vaiko geriausių interesų užtikrinimas turi būti suprantamas visų Konvencijos straipsnių ir juose įtvirtintų vaiko teisių visumos kontekste bei atitikti Konvencijos dvasią ypač atsižvelgiant į vaiką kaip į individą su savo pažiūromis, nuomone ir jausmais, ir į vaiką, kaip pilietinių ir politinių teisių bei specialiųjų apsaugos priemonių reikalaujantį objektą.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje kalbama apie būtinybę imtis tam tikrų teigiamų veiksmų, skatinančių sudaryti lygias galimybes neįgaliesiems vaikams. Vaikui turi būti suteikiama reikiama ir tinkama pagalba, atitinkanti vaiko būklę ir jo tėvų ar kitų juo besirūpinančių asmenų padėtį. Šios pagalbos tikslas – sudaryti sąlygas, kad vaikui „būtų prieinamos efektyvios“ paslaugos – gauti išsilavinimą, profesinį parengimą, <...> pasirengti darbinei veiklai <...>, „kad jis kuo labiau įsitrauktų į socialinį gyvenimą, galėtų ugdyti savo asmenybę ir bręsti kultūriniai bei dvasiniu požiūriu“ (Konvencijos 23 straipsnio 3 dalis). Vaiko teisių konvencijos 18 straipsnio 2 dalis numato, kad siekdamas garantuoti šioje Konvencijoje išdėstytų teisių įgyvendinimą ir norėdamas prie to prisidėti, valstybės dalyvės teikia tėvams ir teisėtiems globėjams paramą, reikalingą tinkamam vaikų auklėjimui, ir rūpinasi vaikų įstaigų plėtimu. Tai reiškia, kad valstybė turi būti lanksti, teikdama paslaugas vaikams.

9.3. Švietimas yra lygaus dalyvavimo su visais sritis. Visi vaikai, kad ir kokia didelė būtų jų negalia, turi teisę į mokslą, kuris didina jų galias. Tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai pripažįsta visų vaikų, taip pat ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų, teisę į mokslą, kuris leistų išlavinti gyvenimui svarbius komunikacinius gebėjimus ir socialinę kompetenciją, įgyti gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą. Valstybė turi pareigą kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos ir nepriklausomai nuo vaiko socialinės padėties, kalbos, amžiaus ar kitų aplinkybių.

Valstybės yra įpareigosotos užtikrinti, kad neįgalūs, specialiųjų poreikių turintys vaikai nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir vaikams nebūtų atminta galimybė įgyti nemokamą ir privalomą išsilavinimą, kad visi vaikai turėtų galimybę įgyti integracinį, kokybišką ir nemokamą pradinį, pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kuriose jie gyvena. Salamankos deklaracija (1994) skelbia, kad turintieji specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai turi turėti galimybę lankyti įprastas mokyklas, kuriose ugdymas turi būti jiems pritaikytas. Mokyklos, veiklą grindžiančios inkluzinio ugdymo filosofija, yra veiksmingiausios priemonės, padedančios kovoti su „kitokių“ diskriminacija ir atskirtimi, padedančios kurti toleranciją skirtybėms pagrįstą visuomenę ir siekiant, kad visi jos nariai įgytų išsilavinimą pagal gebėjimus.

9.4. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 23 straipsnyje primenama, kad neįgaliam vaikui būtina suteikti „pasitikėjimą savimi“ ugdančias gyvenimo sąlygas ir skatinti būti „aktyviu visuomenės nariu“. Jungtinių Tautų Vaiko teisių apsaugos konvencijos 23, 27 ir 28 straipsniai įtvirtina psichiškai ir fiziškai neįgalaus vaiko teisę į pilnavertį ir prideramą gyvenimą, kuris garantuotų jo orumą, ugdytų pasitikėjimą savimi ir leistų aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje, vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniams, protiniams, dvasiniams, doroviniams ir socialiniams vystymuisi, taip pat teisę į mokslą, kuris ugdytų jo bendrą kultūrinį išprusimą, intelektą, sugebėjimus, pažiūras bei socialinę atsakomybę, sudarytų sąlygas asmenybei vystytis. Vaiko teisių konvencijos 23 straipsnyje kalbama apie būtinybę sudaryti galimybes vaikams su negalia gauti išsilavinimą, profesinį parengimą, 28 straipsnyje – įvairių tiek bendrojo, tiek profesinio viduriniojo lavinimo formų tobulinimą.

Tad neįgalių vaikų mokymas yra neatskiriama valstybinio švietimo sistemos planavimo, mokymo programų rengimo ir mokyklų organizavimo dalis. Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas, aiškinantis ir interpretuojantis Vaiko teisių konvencijos nuostatas, savo Bendrajame komentare Nr. 9 Dėl neįgaliųjų vaikų teisių⁵, taip pat pažymėjo, kad integracijos tikslas gali būti pasiektas įvairiomis organizacinėmis priemonėmis, kuriomis gerbiamas vaikų skirtingumas, tačiau integracija negali būti paprasčiausiai vykdoma, nepaisant vaikų poreikių, turi būti užtikrinamas glaudus bendradarbiavimas tarp mokytojų ir specialistų, ugdymo planai turi būti kuriami, kad atitiktų ir neįgalių, ir vaikų be negalios poreikius, siekiant visiškai įgyvendinti integracinio švietimo filosofiją, turi būti pritaikomos mokytojų ruošimo programos. Komitetas taip pat yra išreiškęs susirūpinimą tam tikrų vaikų grupių diskriminacija švietimo srityje, kuri pasireiškia: „... atimant iš asmens arba asmenų grupės galimybę siekti bet kokios rūšies ir bet kokio lygio išsilavinimo ... (arba) leidžiant asmeniui arba asmenų grupei siekti tik žemesnio lygio išsilavinimo“ ir kitomis netiesioginėmis diskriminacijos formomis.⁶

9.5. Lietuva 2010 m. ratifikavo Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvenciją, kuria įsipareigojo įgyvendinti neįgaliųjų teisę į mokslą nediskriminuojant ir lygiomis galimybėmis užtikrinant integracinį visų lygių švietimą. Neįgaliųjų teisių konvencijos 24 straipsniai skelbia, jog neįgaliųjų teisę į mokslą turi būti įgyvendinama nediskriminuojant ir lygiomis galimybėmis, užtikrinant visiems tinkamą *visų lygių* švietimą ir mokymąsi visą gyvenimą. Įgyvendinant šią teisę, valstybės, Konvencijos šalys, turi užtikrinti, kad:

- neįgalieji dėl savo neįgalumo nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir neįgaliesiems vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą ir privalomą pradinį arba vidurinį išsilavinimą,
- neįgalieji turėtų galimybę įgyti visiems tinkamą, kokybišką ir nemokamą pradinį išsilavinimą ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kur jie gyvena,
- būtų tinkamai pritaikytos sąlygos pagal asmens poreikius,
- neįgalieji gautų būtina paramą bendroje švietimo sistemoje, siekiant sudaryti sąlygas jų veiksmingam švietimui,
- aplinkoje, kuri geriausiai skatina akademinį ir socialinį vystymąsi, būtų teikiamos veiksmingos individualizuotos paramos priemonės, suderinamos su visiškos įtraukties tikslu.

Konvencijos 24 straipsnio reikšmė nenuginčijama – įgyvendinant neįgaliųjų teisę į mokslą reikalaujama sukurti įtraukiojo švietimo sistemą visuose lygiuose. Minėtos teisės įgyvendinimas apima ir specialistų apmokymą ir paruošimą, sąlygų pritaikymą (Neįgaliųjų teisių konvencijos 24 straipsnio 4 ir 5 dalys.). Neįgaliųjų teisių konvencijos 24 straipsnyje įtvirtinta teisė į švietimą glaudžiai susijusi su kitomis Konvencijoje įtvirtintomis valstybės pareigomis užtikrinti neįgaliųjų teisių įgyvendinimą – 5 straipsniu (Lygybė ir nediskriminavimas - teisė vienodai naudotis įstatymo teikiamomis galimybėmis be jokio diskriminavimo), 7 straipsniu (Neįgalūs vaikai - neįgalių vaikų visapusiškas visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimas lygiai su kitais vaikais), 8 straipsniu (Visuomenės švietimas - ugdymas visais švietimo sistemos lygmenimis, įskaitant visus vaikus nuo mažens), 9 straipsniu (prieinamumas i turi būti užtikrinamas fizinės aplinkos, transporto, informacijos objektų ir paslaugų prieinamumas), 23 straipsniu (Pagarba šeimai – turi būti gerbiamos neįgaliųjų teisės į šeimos gyvenimą, užkertamas kelias izoliavimui, tame tarpe, kad vaikai su negalia nebūtų paimami iš šeimos aplinkos dėl tikslo juos ugdyti specialaus ugdymo atskirose mokyklose), 27 straipsniu (Darbas ir užimtumas, įskaitant galimybę veiksmingai dalyvauti profesiniame mokyme), kt.

9.6. Europos socialinės chartijos 15 ir 17 straipsniai, kuriuos Lietuva yra ratifikavusi, numato valstybių pareigą siekiant užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta neįgalių asmenų, nepaisant amžiaus ir negalios pobūdžio bei kilmės, teisė į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime: turi būti imamasi reikiamų priemonių, kad būtų užtikrintas

⁵

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f9&Lang=en

⁶ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. P. 281.

neįgalių asmenų konsultavimas, mokymas ir profesinis rengimas, kur tai įmanoma, bendrų įstaigų sistemoje, o jei nėra tokių galimybių - naudojantis specializuotų valstybinių ar privačių įstaigų pagalba (Chartijos 15 straipsnis), valstybių pareigą siekiant užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta vaikų ir paauglių teisė augti aplinkoje, kuri skatina visapusišką jų asmenybės ir fizinių bei protinių galių vystymąsi, suteikti vaikams ir paaugliams nemokamą pradinį bei vidurinį išsilavinimą bei skatinti juos tvarkingai lankyti mokyklą.

Europos socialinių teisių komitetas, kuris teisiškai aiškina Chartiją, pažymėjo savo Teisės aiškinimo sąvade⁷, jog Chartijos 15 straipsnis („Neįgaliųjų teisė į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą bendruomenės gyvenime“) turi būti taikomas visoms negalios formoms, nepriklausomai nuo negalios pobūdžio ir priežasties - tiek fizinės, tiek protinės ar psichikos negalios asmenimis.⁸ Komitetas laiko, kad turi būti priimti antidiskriminaciniai įstatymai, kaip pažangos įrankiai, dėl neįgaliųjų vaikų įtraukimo į bendrąsias mokymo schemas. Teisės aktuose turėtų būti nustatyti minimalūs reikalavimai, kurie įtikinamai pagrįstų specialias ar atskiras mokymo sistemas bei būtų numatytos efektyvios teisinės gynimo priemonės tiems, kurie negalėjo efektyviai naudotis teise į mokslą. Asmenys su negalia turi būti integruojami į bendras įstaigas; ugdymas ir mokymas turi būti prieinamas bendrųjų schemų rėmuose ir, kai tik tai neįmanoma, specialiosiose mokyklose. Šalys turi imtis priemonių (tokių kaip mokytojų rengimas, aplinkos prieinamumas), kad neįgaliųjų integracija būtų prieinama, ir kad būtų juntamas progresas link visiško įtraukimo⁹.

Europos socialinių teisių komitetas, pasisakydamas dėl Europos socialinės chartijos 17 straipsnio, paaiškino, kad Chartijos 17 straipsnio 1 ir 2 dalys reikalauja iš valstybių sukurti ir išlaikyti tokią Švietimo sistemą, kuri yra ir prieinama ir efektyvi. Kad sistema būtų prieinama ir efektyvi, turi būti funkcionuojanti pradinio ir vidurinio ugdymo sistema, kurioje būtų pakankamas skaičius mokyklų, tinkamai išdėstytų geografiškai, būtų nustatytas protingas klasės dydžio ir mokytojo-mokinių santykis. Vaikai, priklausantys pažeidžiamoms grupėms, turi būti integruoti į bendrojo ugdymo įstaigas ir bendro Švietimo schemas. Valstybės narės, prisiėmusios įsipareigojimus, pagal 15 ir 17 Chartijos straipsnius, įsipareigojimų vertinimas atliekamas pagal 15 straipsnio 1 dalį. Pažymėtina, kad remiantis Komiteto aiškinimu, Chartijos 17 straipsnio 2 dalis („Suteikti vaikams ir paaugliams nemokamą pradinį bei vidurinį išsilavinimą ir skatinti juos tvarkingai lankyti mokyklą“) suprantama taip, kad ji apima visus asmenis iki 18 metų, išskyrus, kai pagal taikytiną įstatymą pilnametystės sulaukiama anksčiau, tačiau tai nenustato valstybei narei pareigos teikti privalomo ugdymo iki minėto amžiaus.¹⁰ Komitetas nurodo, kad turi būti imamasi priemonių paskatinti vaikus lankyti mokyklą ir aktyviai mažinti iškritusių vaikų ar nebaigusių privalomo ugdymo bei mokinių pravaikštų skaičių.

9.7. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 34 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad vaikas turi teisę į mokslą, kuris ugdytų jo bendrą kultūrinį išprusimą, intelektą, sugebėjimus, pažiūras, dorovinę bei socialinę atsakomybę, sudarytų sąlygas asmenybei vystytis, Tiek valstybė (jos institucijos), tiek tėvai (vaiko globėjai/rūpintojai) turi pareigą užtikrinti, kad būtų sudarytos

⁷ http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Digest/DigestIndex_en.asp

⁸ Taip pat, Association international Autisme-Europe (AIAE) v. France, Complaint No. 13/2002, Decision on the merits of 4 November 2003

⁹ http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/Slovenia2012_en.pdf. Komitetas pripažino Slovėniją netinkamai įgyvendinant Europos Socialinės Chartijos 15 straipsnį, nes nebuvo nustatyta, kad būtų efektyviai įgyvendinamas integruotas neįgaliųjų vaikų ugdymas, ypačiai vaikų su intelekto sutrikimais. Komitetas atkreipė dėmesį, kad nėra duomenų, kiek vaikų buvo priversti palikti namus ir lankyti mokyklas regione dėl ugdymo institucijų trūkumo gyvenamojoje vietoje, nėra prieinamų duomenų, koks procentas mokinių, besimokiusių pagal modifikuotas ugdymo programas pagal žemesnio ugdymo standartus, tęsia aukštesnįjį mokymąsi ir/ar patenka į darbo rinką. Komitetas pareiškė pastabą, jog faktas dėl buvimo priskirtu tam tikrai ugdymo programai gali būti lemiamas būsimam įsidarbinimui. Remiantis ANED (Academic Network of European Disability) ekspertais, jauni žmonės iš specialiųjų institucijų gali tikrai tęsti mokymąsi pagal 2,5 metų žemesnio profesinio mokymo programas asmenims su nežymiais intelekto sutrikimais, arba pagal specialias ugdymo ir globos programas, kurios vykdomos segreguotose, amatų mokymo skyriuose. Baigę šias programas, tik žmonės su nežymiais intelekto sutrikimais gali konkuruoti atviroje darbo rinkoje, kuriai jie buvo prastai paruošti, o stipresnį intelekto sutrikimą turintys žmonės, neturi jokių galimybių į apmokamą darbą.

¹⁰ http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Digest/DigestSept2008_en.pdf

realios galimybės ir sąlygos įgyti privalomą išsilavinimą bei užtikrinti vaiko teisės į mokslą įgyvendinimą.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 32 straipsnyje įtvirtintos negalios vaiko socialinės veiklos garantijos, tai yra, valstybės ir vietos savivaldos institucijos privalo sudaryti būtinas sąlygas negalios vaiko mokymuisi, profesiniam pasirėngimui ir pagal galimybes darbo veiklai, atsižvelgdamos į tokio vaiko sveikatą, specialius poreikius bei sugebėjimus.

9.8. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas nustato švietimo tikslus, švietimo sistemos principus, švietimo sistemos sandaro, valstybės išipareigojimus švietimo srityje. Vienas švietimo sistemos principų yra lygių galimybių užtikrinimo principas, reiškiantis, kad švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo paskirtis – padėti mokiniui lavintis, mokytis pagal gebėjimus, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją, pripažįstant ir plėtojant jų gebėjimus ir galias. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymas organizuojamas švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka (Švietimo įstatymo 14 straipsnio 1 dalis). Mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, bendrojo ugdymo, profesinio mokymo programos prireikus pritaikomos šio straipsnio 1 dalyje nurodyta tvarka, t.y. Švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka (Švietimo įstatymo 14 straipsnio 5 dalis).

9.9. Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 14 straipsnio 1 dalimi nustatyta kompetencija, Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministras 2011 m. rugsėjo 30 d. įsakymu Nr. V-1795 patvirtino Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašą, kuris nustato vaikų/mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo/mokymo organizavimą ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokyklose, profesinio mokymo įstaigose, teikiančiose pirminį profesinį mokymą, aukštesiose mokyklose ir kito neformaliojo vaikų švietimo programas vykdančiose įstaigose. Įsakymu taip pat nustatyta, kad mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, nuo 2012 m. rugsėjo 1 d. baigę pagrindinio ugdymo individualizuotą programą, gali tęsti mokymąsi pagal profesinio mokymo programą arba ugdytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą.

Švietimo ir mokslo ministro įsakymu patvirtintame Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos apraše detaliau nurodomos mokymo programų pritaikymo formos: pritaikomos bendrosios ikimokyklinio ugdymo, pradinio, pagrindinio, vidurinio programos ir (ar) profesinio mokymo programos (Aprašo 7.1 ir 7.2. punktai), o mokinys turi būti ugdomas pagal pradinio ugdymo individualizuotą programą, pagrindinio ugdymo individualizuotą programą ir socialinių įgūdžių ugdymo programą, kurios skirtos sutrikusio intelekto mokiniams (Aprašo 7.3.). Tai yra, viduriniojo ugdymo programos nėra individualizuojamos bei mokinys turi būti ugdomas nebe bendroje klasėje, kaip galimai mokėsi pagal pagrindinio ugdymo programas (iki 10 klasės), pasirinkus socialinių įgūdžių ugdymo programą, mokymasis galimas specialiose klasėse/mokyklose – t.y., bendrojo ugdymo bendrųjų mokyklų klasėse, skirtose mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių (specialiosiose), mokyklose, skirtose mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių (specialiosiose) ir profesinio mokymo įstaigų specialiosiose grupėse. Pažymėtina, kad socialinių įgūdžių ugdymo programos turinys esmingai skiriasi nuo viduriniojo ugdymo programos,¹¹ ugdymas organizuojamas dalykų arba veiklų principu, atsižvelgiant į mokinio gebėjimus ir galias.

Nors Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymu patvirtinto Pažymėjimų ir brandos atestatų išdavimo tvarkos aprašo nuostatose nėra aiškiai numatyta, koks pažymėjimas išduodamas mokiniams, baigus socialinių įgūdžių ugdymo programą, iš minėtos AIKOS (Atviros informavimo, konsultavimo, orientavimo sistemos) duomenų bazės apie socialinių įgūdžių ugdymo programas vykdančias institucijas ir išduodamus

¹¹ <http://www.aikos.smm.lt/programos.htm?m=program&a=displayItem&id=307001004>

pažymėjimus¹², manytina, kad šiems mokiniams išduodamas vidurinio ugdymo pasiekimų pažymėjimas.

Abejonių kyla dėl pasirinkto programų pritaikymo modelio (specialiosiose klasėse) vaikams, kurie iki baigiant pagrindinio ugdymo programas mokėsi visiškos integracijos forma kartu su bendraamžiais. Nepaneigiant socialinių įgūdžių poreikio vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, skundo tyrimo metu iš atsakingų institucijų negauta informacijos ir pakankamų motyvų, kodėl buvo pasirinktas modelis visus vaikus toliau nukreipti ugdyti specializuotose klasėse, nevertinant individualių gebėjimų, jų tuometinių poreikių (turint omeny iš praktikos žinomas situacijas, kad mokinio poreikiai pedagoginėje psichologinėje tarnyboje vertinti prieš kelis ar daugiau metų). Taip pat abejonių kyla (nepaneigiant individualizavimo galimybės pagal kiekvieno poreikius) dėl visų intelekto sutrikimą turinčių vaikų ugdymo tokiose klasėse, nes visi nežymaus, vidutinio, žymaus ir labai žymaus intelekto sutrikimo mokiniai, norintys mokytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą, teoriškai būtų ugdomi vienoje klasėje, nes visų šių mokinių poreikiai (tik nežymaus, tiek labai žymaus intelekto sutrikimo mokinio) gali, ir praktikoje yra, įvertinami kaip dideli ar labai dideli.

9.10. Abejonių kyla taip pat dėl socialinių įgūdžių ugdymo programos tinkamumo visiems sutrikusio intelekto mokiniams, baigusiems pagrindinio ugdymo individualizuotas programas, turint omeny jų specialiuosius ugdymosi poreikius. Kaip matyti iš Socialinių įgūdžių ugdymo programos aprašymo¹³ bei Nuosekliojo mokymosi pagal bendrojo ugdymo programas tvarkos aprašo¹⁴ 9 punkto, asmuo, turintis didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, baigęs pagal adaptuotą pagrindinio ugdymo programą, specialiąją pagrindinio ugdymo programą arba pagrindinio ugdymo individualizuotą programą, priimamas mokytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą, pateikęs pagrindinio ugdymo pasiekimų pažymėjimą arba pažymą apie mokymosi pasiekimus. Neabejojant, jog šios programos būtų teikiamos asmenims, pateikus reikiamus pažymėjimus apie mokymąsi, abejonių kyla dėl šių vaikų specialiųjų ugdymosi poreikių lygio, nes kaip matyti iš savivaldybių pateiktos informacijos, pagal individualizuotas pagrindinio ugdymosi programas mokosi ne tik didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, bet ir vidutinių ugdymosi poreikių vaikai – 2013-2014 mokslo metais 9 (I) klasėje mokosi 65 vaikai, 10 (II) klasėse – 69 vaikai su nustatytais vidutiniais specialiaisiais ugdymosi poreikiais. Todėl teoriškai tokiems vaikams galimai nebūtų tinkamos socialinių įgūdžių ugdymo programos, atsižvelgiant į jų specialiuosius ugdymosi poreikius, arba vaikai būtų mokomi su didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais. Taip pat būtų pažeidžiamas ir priėmimo į specialiąją mokyklą (specialiąją klasę) kriterijus, numatytas Švietimo įstatymo 29 straipsnio 4 dalyje, jog „į valstybinę ir savivaldybės ikimokyklinio ugdymo mokyklą ir bendrojo ugdymo mokyklą, skirtą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti, į ikimokyklinio ugdymo mokyklos grupę ir bendrojo ugdymo mokyklos klasę, skirtą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti, priimami asmenys, turintys *didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių*“.

9.11. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 24 straipsnis numato Lietuvos gyventojų teisę ir pareigą mokytis, tai yra, kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis turi teisę mokytis, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją, o valstybė imasi priemonių, kad kiekvienas vaikas Lietuvoje mokytųsi *pagal pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo programas*. Pažymėtina, kad remiantis šiuo straipsniu, valstybė turi imtis priemonių užtikrinti kiekvieno vaiko (iki 18 metų) galimybes mokytis, nepaisant nuostatos, kad ugdymas privalomas iki 16 metų.

Švietimo įstatyme garantuojamas švietimo prieinamumas mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių - Švietimo įstatymo 34 straipsnio 1 dalis numato, kad jeigu jo tėvai (globėjai, rūpintojai) pageidauja, sudaromos sąlygos ugdytis arčiau jo gyvenamosios vietos esančioje ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokykloje, profesinio mokymo įstaigoje arba bet

¹² <http://www.aikos.smm.lt/programos.htm?m=institution&a=listRelated&progid=307001004> Institucijos, kurios ruošia pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą, ir jose išduodami pažymėjimai

¹³ Ten pat.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2012 m. gegužės 8 d. įsakymu Nr. V-766 patvirtinta Nuosekliojo mokymosi pagal bendrojo ugdymo programas tvarkos aprašo nauja redakcija.

kurioje valstybinėje, savivaldybės (regiono) mokykloje, skirtoje mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Remiantis švietimo įstatymo 14 straipsnio 7 dalimi, mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai, atskirais atvejais – mokyklos (klasės), skirtos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. rugsėjo 30 d. įsakymu Nr. V-1795 patvirtintas Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašo 2 punktą skelbia, jog savivaldybės vykdomoji institucija užtikrina kiekvienam savivaldybės teritorijoje gyvenančiam vaikui/mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo prieinamumą ir kokybę, o 3 punktą – jog vaikų/mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių (toliau – mokiniai), ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai, *atskirais atvejais* – mokyklos (klasės), skirtos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti, vadovaudamiesi Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklėmis, patvirtintomis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimu Nr. 768, ir Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašą, patvirtintu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. ISAK-1019, kitais teisės aktais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė domėjosi galimybėmis testuoti mokymąsi savo gyvenamojoje vietoje, sutrikusio intelekto mokiniams baigus pagrindinio ugdymo individualizuotą programą. Išanalizavus savivaldybių Švietimo skyrių pateiktus duomenis, matyti, kad švietimo paslaugų prieinamumas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams (konkrečiai – sutrikusio intelekto vaikams), baigusius pagrindinio ugdymo individualizuotas programas, sudarant sąlygas ugdytis arčiau jo gyvenamosios vietos esančiose bendrojo ugdymo mokyklose, profesinio mokymo įstaigoje yra nepatenkinamas, o siūlymas mokytis mokyklose (klasėse) mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, yra veikiau ne atskiras atvejis (išimtis), o įprasta praktika. Iš skundo tyrimo metu gautų duomenų matyti, kad 14 šalies savivaldybių neturi jokių tolimesnio ugdymosi formos pasiūlymų sutrikusio intelekto mokiniams, baigusius pagrindinio ugdymo individualizuotas programas – šiose savivaldybėse nėra nei profesinio mokymo įstaigų, nei socialinių įgūdžių ugdymo programos organizuojamos bendrojo ugdymo mokyklose.

Kaip parodė tyrimas, 23 savivaldybėse nusteigiamos socialinių įgūdžių ugdymo klasės bendrojo lavinimo (specialiosiose, bendrosiose, suaugusiųjų ir jaunimo) ar profesinėse mokyklose. 37 savivaldybių mokiniai, baigę individualizuotas pagrindinio ugdymosi programas, turi realią galimybę mokytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą (specialiosiose mokyklose, bendrojo ugdymo mokyklų specialiojo ugdymo skyriuose, suaugusiųjų ir/ar jaunimo mokyklose, profesinio mokymo įstaigoje); socialinių įgūdžių programos dažniausiai yra vykdomos arba yra numatyta galimybė jas vykdyti specialiosiose mokyklose (Joniškio, Kaišiadorių, Kauno miesto, Kazlų Rūdos, Kėdainių, Mažeikių, Pakruojo, Panevėžio miesto, Pasvalio, Plungės, Raseinių, Šakių, Šiaulių miesto, Šilutės, Tauragės, Telšių, Ukmergės, Utenos, Varėnos, Vilkaviškio, Vilniaus miesto savivaldybės). Tik nedaugelyje savivaldybių yra sudaromos socialinių įgūdžių ugdymo klasės bendrojo ugdymo mokyklose (dažniau mokyklos specialiojo ugdymo skyriuose) Anykščių, Prienų, Radviliškio, Rokiškio, Zarasų rajonų savivaldybės (pažymos 3 punktą).

27 šalies savivaldybių turi bent po vieną profesinio mokymo įstaigą, 1 jų savo teritorijoje turi 2 profesinio mokymo įstaigas, kuriose yra patvirtintos programos, tinkamos sutrikusio intelekto vaikams, baigusius individualizuotas pagrindinio ugdymo programas. Geriausia padėtis yra 2 didžiausiose šalies miestuose, kuriuose yra 3 ir daugiau profesinio mokymo įstaigų. Tačiau pažymėtina, kad Švietimo skyrių pateikti duomenys galimai neatitinka tikrovės, nes bent penkių savivaldybių švietimo skyriai nurodo, kad rajone mokiniai tęsia ugdymą (arba turi galimybę tęsti) konkrečioje profesinėje mokykloje, o susisiekius su nurodytomis mokyklomis, išgirsta, jog jau keleri metai kaip mokyklos nevykdo programų asmenims, besimokiusiems pagal specialiojo ugdymo programas, ir priima tiks „sveikuosius“ vaikus, įgijusius tam tikrą

išsilavinimą, sudaryti atskirų klasių sutrikusio intelekto vaikams mokytis pagal profesines ar socialinių įgūdžių ugdymo programas nėra galimybių dėl per mažo mokinių skaičiaus. Dar kelių profesinio mokymo institucijų administracijų atstovai nurodė, jog turi tik po vieną specialybę (šaltkalvio (suvirintojo) arba apdailininko) specialybės, tačiau šią specialybę praktiškai renkami tik berniukai. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad švietimo įstatymo 34 straipsnyje numatyta nuostata dėl sąlygų sudarymo ugdytis arčiau vaiko gyvenamosios vietos esančioje mokykloje nėra įgyvendinama.

Nors nėra tikslių duomenų apie sutrikusio intelekto mokinių tolimesnio (baigus individualizuotas pagrindinio ugdymo programas) nesimokymo priežastis, išskyrus tam tikrus Švietimo skyrių nurodytus atvejus, manytina, kad vienas nesimokymo aspektų yra švietimo paslaugų prieinamumo neužtikrinimas artimiausioje gyvenamojoje vietoje (pažymos 3 punktą *Nesimokantys vaikai*).

9.12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 metų birželio 29 d. nutarimu Nr. 768 patvirtintos Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklės nustato bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų (toliau – Mokyklos) tinklo kūrimo tikslą ir esmines nuostatas, bendrojo ugdymo mokyklų paskirtį ir jų vykdomų programų įvairovę, savivaldybių mokyklų (klasių), skirtų šalies (regiono) mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, paskirtį ir kriterijus, kt. Remiantis Taisyklių 28 punktu, ūkio lėšų iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto gali būti skiriama šioms savivaldybių mokykloms (klasėms), skirtoms šalies (regiono) mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių: konservatorijai, menų mokyklai (gimnazijai), dailės mokyklai (gimnazijai), sporto mokyklai (gimnazijai), specialiajai mokyklai (specialiajai klasei), specialiojo ugdymo centrui, specialiajai mokyklai-daugiafunkciam centrui, jaunimo namams, sanatorijos mokyklai (sanatorijos klasei), ligoninės mokyklai (ligoninės klasei), nepilnamečių tardymo izoliatoriaus ir pataisos įstaigos mokyklai (nepilnamečių tardymo izoliatoriaus ir pataisos įstaigos klasei), tardymo izoliatoriaus ir (ar) pataisos įstaigos suaugusiųjų mokyklai (suaugusiųjų klasei). Savivaldybių mokyklų (klasių), skirtų šalies (regiono) mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, kurioms skiriama ūkio lėšų iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, savivaldybių teikimu, įvertinus jų atitiktį nustatytiems kriterijams, sąrašą tvirtina švietimo ir mokslo ministras iki einamųjų metų rugsėjo 10 dienos. Atsižvelgiant į šį punktą, sutrikusio intelekto mokinio ugdymas papildomomis valstybės biudžeto lėtomis galėtų būti finansuojamas tik specialiosiose mokyklose (specialiosiose klasėse), specialiojo ugdymo centruose, specialiosiose mokyklose-daugiafunkciniuose centruose.

Taisyklėse numatomi bendrieji ir specialieji mokyklų, vykdančių bendrojo ugdymo programas, kriterijai, vienas kurių – tai, kad klasės, tam tikrais atvejais jungtinės klasės sudaromos taip, kad užtikrintų bendrųjų ugdymo programų ir bendrųjų ugdymo planų įgyvendinimą ir atitiktų klasių, jungtinių klasių bendrojo ugdymo mokyklose specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams sudarymo mokslo metų pradžioje kriterijus, nurodytus Taisyklių 2 priede. Taisyklių 1 ir 2 prieduose nustatytas didžiausias mokinių skaičius klasėje, jungtinėje klasėje per mokslo metus gali būti didinamas ne daugiau kaip dviem mokiniams. Valstybinėje ar savivaldybės Mokykloje klasės mokinių skaičiaus vidurkis pagal bendrojo ugdymo programas gali būti mažesnis už nustatytąjį Mokinio krepšelio lėšų apskaičiavimo ir paskirstymo metodikoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. birželio 27 d. nutarimu Nr. 785 (Žin., 2001, Nr. 57-2040; 2009, Nr. 158-7134), *jeigu mokyklos savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija (dalyvių susirinkimas), savininkas bendrojo ugdymo mokyklai papildomai skiria tiek mokymo lėšų, kiek jų trūksta iki sumos, nustatytos vidutiniam mokinių skaičiui atitinkamos programos klasėje pagal Mokinio krepšelio lėšų apskaičiavimo ir paskirstymo metodiką*.

Taisyklių 2 priede nustatytas klasių, jungtinių klasių specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams sudarymo bendrojo ugdymo mokyklose mokslo metų pradžioje kriterijų sąrašas, numatoma, jog didžiausias mokinių, ugdomų pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą, skaičius klasėje – 10. Gali būti jungiamos dvi ar trys klasės.

Remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 27 d. nutarimu patvirtintos Mokinio krepšelio lėšų apskaičiavimo ir paskirstymo metodikos priede numatytu Sutartinių

mokinių apskaičiavimo koeficientų sąrašu, klasės mokinių skaičiaus vidurkis specialiojoje klasėje mokiniams, kurie mokosi pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą – 8 mokiniai, jei klasėje mokosi mokiniai, turintys vidutinį, žymų ar labai žymų intelekto sutrikimą – 6 mokiniai.

Atsižvelgiant į tyrimo metu nustatytą informaciją, dauguma savivaldybių nusteigia socialinių įgūdžių ugdymo klasių bendrojo ugdymo mokyklose, nes yra per mažas skaičius mokinių sudaryti klasei. Švietimo skyriai nurodo, jog akivaizdu, kad savivaldybėse sunku suformuoti socialinių įgūdžių ugdymo klases, jei visose vienos savivaldybės mokyklose mokosi tik keli mokiniai. Tyrimo metu nustatyta, kad 25-iose savivaldybėse 10 (I) klasėse yra 1-5 sutrikusio intelekto mokiniai, 22 savivaldybėse mokosi 6-10 mokinių. Atsižvelgiant į tai, kad visi vaikai vienoje savivaldybėje gali nepasirinkti tolesnio mokymo socialinių įgūdžių ugdymo klasėje, tad savivaldybėms suformuoti klasę pagal rekomenduojamą mokinių skaičiaus vidurkį remiantis Mokinių krepšelio lėšų apskaičiavimo ir paskirstymo metodika yra išties sudėtinga. Manytina, kad ir Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklėse numatyta išimtis (Taisyklių 25.7 punktą), jog klasė gali būti steigiama, jei mokyklos savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija prisideda tiek lėšų, kiek trūksta iki sumos vidutiniam mokinių skaičiui, nėra praktiškai įgyvendinama dėl sunkios savivaldybių finansinės būklės.

9.13. Skundo tyrimo metu gauta informacija, jog profesinėse mokyklose taip pat sunku sukomplektuoti klases, kuriose galėtų mokintis sutrikusio intelekto mokiniai, baigę individualizuotas pagrindinio ugdymo programas. Kaip matyti iš savivaldybių švietimo skyrių nurodytos praktinio šių programų įgyvendinimo situacijos, nėra surenkamos grupės – norinčių mokytis yra, bet nepakankamas skaičius, kad būtų sukomplektuota grupė (pagal pirminio profesinio mokymo programas), grupės jungiamos. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2012 m. kovo 15 d. įsakymu Nr. V-482 patvirtinta Formaliojo profesinio mokymo tvarka, kuri nustato mokymo pagal formaliojo profesinio mokymo programas, jų įgyvendinimą. Remiantis Tvarkos 27 punktu, mokytis pagal Profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti pirmo kurso grupė sudaroma esant 25 ir daugiau mokinių. Jei į grupę priimami mokiniai dėl įgytų ar įgimtų sutrikimų turintys didelių arba labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, atitinkamai gali būti mažinamas nustatytas mokinių skaičius grupėje, t. y. vienas mokinytis prilyginamas dviem. Grupėje gali būti ne daugiau kaip 3 mokiniai dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų, turintys didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių. Mokinių, turinčių nežymų, atskirais atvejais vidutinį intelekto sutrikimą, grupė sudaroma esant 20 (vienas mokinytis, turintis vidutinį sutrikimą, prilyginamas dviem), <...>. Jeigu nėra galimybių arba poreikio suformuoti darbo rinkai ar ūkiui reikalingoms profesijoms grupes pagal 27.3 punkte nustatytą mokinių skaičių grupėje, suderinus su savininko teises ir pareigas įgyvendinančia institucija (dalyvių susirinkimu), savininku, galima sudaryti mažesnes grupes arba jungti dvi mažesnes skirtingų Profesinio mokymo programų grupes į vieną jungtinę grupę, tačiau profesinis mokymas finansuojamas neviršijant Teikėjui patvirtintų asignavimų.

Skundo tyrimo metu bendraujant su profesinio mokymo įstaigų administracijų darbuotojais, taip pat su Švietimo ir mokslo ministerijos atstovais, gauta informacija, jog profesinio mokymo įstaigos prašo Švietimo ir mokslo ministerijos leisti steigti mažesnes grupes bei praktikoje leidimas yra suteikiamas. Vis dėl to, manytina, kad minimalus mokinių, turinčių intelekto sutrikimą, skaičius grupėje (20) yra pakankamai didelis, turint omeny tiek specialiuosius šių vaikų raidos ypatumus, tiek šių vaikų nedidelį skaičių savivaldybėse. Pažymėtina, kad ne visiems vaikams patrauklios siūlomos specialybės, todėl iš ir taip nedidelio skaičiaus sutrikusio intelekto mokinių, lieka nedidelė dalis, norinčių mokytis pagal konkrečią programą.

9.14. Atkreiptinas dėmesys, kad atliekant savivaldybių švietimo skyrių apklausą, ne visi Švietimo skyriai galėjo nurodyti, kokios yra galimybės jų savivaldybėje besimokiusiems sutrikusio intelekto mokiniams, mokytis toliau – toje pačioje savivaldybėje, aplinkinėse savivaldybėse, ar tolimesnėse savivaldybėse.

Remiantis Švietimo įstatymo 34 straipsniu, mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo prieinamumu rūpinasi savivaldybė, kurios teritorijoje jie gyvena. Užtikrinant švietimo prieinamumą, jo įvairovę, savivaldybė privalo turėti optimalų pradinio, pagrindinio, vidurinio ir neformaliojo vaikų ir suaugusiųjų švietimo programų teikėjų tinklą, užtikrinanti

asmenų ugdymąsi ir jų teisę mokytis valstybine kalba, ir pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų tinklą. Kaip jau minėta, remiantis Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašo 2 punktu, savivaldybių vykdomoji institucija užtikrina kiekvienam savivaldybės teritorijoje gyvenančiam vaikui/mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo prieinamumą ir kokybę. Atkreiptinas dėmesys, jog savivaldybė turi jai priskirtas funkcijas, įgyvendinant švietimo planavimą, bei nustato priemones švietimo plėtros tikslams pasiekti, turi analizuoti švietimo būklę, sudaryti sąlygas privalomam švietimui vykdyti, taip pat turi iniciatyvos teisę, kad būtų formuojamas gyventojų poreikius atitinkantis profesinio mokymo tinklas.

Atsižvelgiant į šias teisės aktų nuostatas, savivaldybė turi būti pasirengusi teikti informaciją šeimoms (vaikams, tėvams ar globėjams/rūpintojams) apie mokymosi savivaldybėje galimybes – institucijas, vykdančias programas, pavežėjimo, švietimo pagalbos paslaugas, pan.

9.15. Savivaldybių švietimo skyriai kaip vieną problemų nurodė nebuvimą metodinių priemonių, kuriomis remiantis pedagogams būtų padedama parengti socialinių įgūdžių ugdymo programas, taip pat nurodoma, kad nėra pasirengusių dirbti pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą specialistų, būtini mokytojų kvalifikacijos kėlimo kursai.

Kaip numatyta Švietimo įstatymo 7, 8, 9, 10, 11, 12 straipsniuose, atitinkamai ikimokyklinis, priešmokyklinis, pradinis, pagrindinis, vidurinis ugdymas vykdomas pagal švietimo ir mokslo ministro patvirtintas programas bei kriterijus - pvz., pagrindinio ugdymo programos įgyvendinamos vadovaujantis Pagrindinio ugdymo programos aprašu, Pagrindinio ugdymo bendrosiomis programomis, bendraisiais ugdymo planais, kuriuos tvirtina švietimo ir mokslo ministras (Švietimo įstatymo 10 straipsnis), vidurinio ugdymo programos įgyvendinamos vadovaujantis Vidurinio ugdymo programos aprašu, Vidurinio ugdymo bendrosiomis programomis, bendraisiais ugdymo planais, kuriuos tvirtina švietimo ir mokslo ministras (Švietimo įstatymo 11 straipsnis). Švietimo skyriai pasigenda metodinės pagalbos dėl socialinių įgūdžių ugdymo programų sudarymo, vykdymo, nurodo, kad nėra parengtų ugdymo planų ir programų, rekomendacijų dėl socialinių įgūdžių ugdymo programos temų, klasių komplektavimo rekomenduojamos literatūros, nėra aptariama visos šalies patirtis, tad siūlytina Švietimo ir mokslo ministerijai atsižvelgti į šiuos galimus trūkumus ir imtis priemonių savo kompetencijoje, siekiant užtikinti teikiamo švietimo kokybę.

9.16. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, manytina, kad sutrikusio intelekto vaikams nėra užtikrinamas prieinamas ugdymas pagal jų gebėjimus. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės vertinimu, esamas teisinis reglamentavimas bei susiklosčiusi praktinė situacija savivaldybėse neatitinka neįgaliųjų vaikų poreikių bei lūkesčių, todėl valstybė bei jos institucijos turi ieškoti būdų, kaip švietimo paslaugos vaikams, konkrečiu atveju – sutrikusio intelekto mokiniams, būtų labiau prieinamos.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, remdamasi tuo, kas išdėstyta, atsižvelgdama į skundo tyrimo metu paaiškėjusias aplinkybes, ir vadovaudamasi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 11 straipsnio 2 punktu, 24 straipsnio 6 ir 7 punktais, **nusprendžia:**

1. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai siūlyti:

1.1. Peržiūrėti teisės aktus, užkertančius kelią visiems be išimties (pakartotinai nevertinant mokinių gebėjimų, motyvacijos) sutrikusio intelekto vaikams, baigusiems pagrindinio ugdymo individualizuotas programas, mokytis pagal vidurinio ugdymo programas visiškos integracijos forma.

1.2. Atlikti analizę, tikslu įvertinti sutrikusio intelekto mokinių profesinio mokymosi pasirinkimo galimybes (įvairovę) šalies mastu.

1.3. Peržiūrėti teisės aktus, reglamentuojančius mokinių skaičių grupėse pirmajai kvalifikacijai įgyti profesinio mokymo įstaigose, svarstyti galimybę jį mažinti.

1.4. Imtis metodinės pagalbos priemonių ugdymo įstaigoms, kaip parengti bei įgyvendinti socialinių įgūdžių ugdymo programas.

1.5. Bendradarbiaujant su Lietuvos aukštųjų mokyklų administracijomis, kitomis įstaigomis, ruošiančiomis pedagogus, peržiūrėti programas (kursus), įtraukiant į jas pakankamai žinių, kaip dirbti su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais.

1.6. Prašyti informuoti vaiko teisių apsaugos kontrolierę apie priimtus sprendimus dėl aukščiau pateiktų siūlymų iki 2014 m. balandžio 1 d.

2. Savivaldybėms:

2.1. Kuriant glaudesnius tarpusavio bendradarbiavimo ryšius su ugdymo įstaigomis, siūlyti rinkti ir analizuoti informaciją apie sutrikusio intelekto besimokančius vaikus, taip pat informaciją apie baigusiujų pagrindinį ugdymą pagal individualizuotas programas tolimesnį mokymąsi.

2.2. Nuolat ir iš anksto tirti situaciją savivaldybėje apie poreikį steigti socialinių įgūdžių ugdymo klases (mokinių skaičių, mokymo vietą, programos vykdymo galimybes, kt.).

2.3. Teikti informaciją šeimoms (vaikams, jų atstovams pagal įstatymą) apie galimybes tęsti mokymąsi artimiausiose mokymosi įstaigose pagal gyvenamąją vietą.

2.4. Prašyti savivaldybių administracijas iki 2014 metų rugsėjo 1 d. informuoti vaiko teisių apsaugos kontrolierę raštu apie situaciją dėl socialinių įgūdžių ugdymo programų vykdymo/klasių formavimo bei apie priimtus sprendimus dėl aukščiau pateiktų siūlymų.

PRIDEDAMA. Priedas Nr. 1. „Sutrikusio intelekto mokiniai savivaldybėse, jų specialieji ugdymosi poreikiai, ugdymosi galimybės, baigus pagrindinio ugdymo individualizuotas programas“. 11 lapų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė